

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRSSKRIFT

UDGIVET AF
HISTORISK FORENING FOR VÆRLØSE KOMMUNE
33. ÅRGANG 1981

ÅRSSKRIFT

UDGIVET AF
HISTORISK FORENING FOR VÆRLØSE KOMMUNE
33. ÅRGANG 1981

Bestyrelsesmedlemmer:

Formand, Emmi Barozsi Brodersen, Åsevej 17, Værløse. Tlf. 02-48 12 07.
Næstformand, arkitekt Bent Damsgaard-Sørensen, Mosevej 3 A, Værløse. Tlf. 02-48 02 12.
Kasserer, fhv. maskinmester Jens K. Skov, Vesterbo 131, Værløse. Tlf. 02-48 02 88.
Statsskovrider Einar Laumann Jørgensen, »Syvstjernen«, Værløse. Tlf. 02-48 09 71.
Urmager Lars Larsen, »Domus«, Kildebakken 11, Kr. Værløse. Tlf. 02-48 05 74.
Civilingeniør Niels Bødker Thomsen, Bjørnsholmvej 44, Værløse. Tlf. 02-48 18 08.
Bibliotekar Hanne Jespersen, Birkevej 8, Værløse. Tlf. 02-48 45 78.
Kommunalbestyrelsesmedlem, typograf Viggo Murmann Jensen, Ryetvej 105, Værløse. Tlf. 02-48 07 14.
Kommunalbestyrelsesmedlem, konsulent Bent Hovøre, Elsevej 18, Værløse. Tlf. 02-48 09 30.

Suppleanter:

Kontorchef, cand. jur. Erik Frandsen, Rastestedet 23, Værløse. Tlf. 02-48 06 46.
Skolekonsulent Hans Jørgen Hansen, Højlundshusene 48, Værløse. Tlf. 02-48 06 89.

Revisorer:

Toldkontrollør Johan C. Christiansen, Birkedalshusene 22, Værløse. Tlf. 02-48 18 94.
Kontrolassistent Poul Skipper, Engstedet 3.1. nr. 54, Værløse. Tlf. 02-48 19 42.

Revisorsuppleant:

Fru Gunhild Nielsen, Ll. Værløsevej 52, Værløse. Tlf. 02-48 03 12.

Værløse museum og Værløse lokalhistoriske arkiv

Mosegaarden, Skovgårds Allé 37, 3500 Værløse. Tlf. 02-48 00 70.
Museet har åbent hver søndag fra kl. 14-17, og altid efter nærmere aftale.
Arkivet har åbent efter nærmere aftale med Hanne Jespersen.

Historisk Forening for Værløse Kommune

afholder generalforsamling omkring 1. marts.
Forårsvandretur: 2. lørdag i maj. Efterårstur: 2. lørdag i september.
Foreningens girokonto: 5 47 19 58. Gadekærshusets girokonto: 1 49 86 06.
Medlemsbidraget var i 1981 mindst 25 kr.

Indholdsfortegnelse

<i>Emmi Barozsi Brodersen: I årets løb</i>	3
<i>E. Laumann Jørgensen: Harrekilde</i>	9
<i>Pia Bennike: Fortidens kranieoperationer</i>	13
<i>Klaus Ebbesen: En »kobberøkse« af grønsten</i>	16
<i>Harald Graaskov: Aksel Sandemose som redaktør og journalist i Hareskovby</i>	22
<i>Nye medlemmer</i>	39

I årets løb

Som den første af foreningens mange aktiviteter i 1981 afholdtes generalforsamling i Syvstjerneskolens festsal den 25. februar og som vanlig med et stort fremmøde af interesserede medlemmer. Som første punkt valgtes ingeniør Martin Nørgaard til dirigent, og efter formandens beretning, som i lighed med foregående år var ledsaget af lysbilleder, udspandt der sig en længere debat, foranlediget af bl. a. tidligere medlem af bestyrelsen (selvgået) C. Bondegaard Thomsen's gentagne indlæg i »Værløse-Nyt« i ugerne op til generalforsamlingen. Hans kritiske synspunkter omkring samarbejdet i bestyrelsen og hans stilling til museets ledelse, blev kraftigt imødegået i et indlæg af foreningens næstformand Bent Damsgaard-Sørensen. Herefter blev formandens beretning godkendt af generalforsamlingen med meget kraftigt bifald.

Derpå fremlagde dagens jubilar kasserer J. K. Skov regnskabet og fik det godkendt med en balance på kr. 228.964,79. Heraf var kr. 96.000 tilskud fra kommunen, medens staten bidrog med kr. 39.959,00 og endelig androg medlemskontingentet ialt kr. 29.275,00.

Efter Skovs orientering vedrørende budgettet for 1981, samt uændret medlemskontingent gik man over til valg af bestyrelsesmedlemmer m. m.

På valg var kasserer J. K. Skov samt bestyrelsesmedlemmerne Bent Damsgaard-Sørensen, Lars Larsen og Hanne Jespersen, som alle blev genvalgt, ligesom Erik Frandsen genvalgtes som suppleant og som ny suppleant valgtes Hans Jørgen Hansen. Også Johan C. Christiansen og Gunhild Nielsen genvalgtes som henholdsvis revisor og revisorsuppleant.

Som et særligt festligt indslag i generalforsamlingen fejrede man J. K. Skovs 25-års jubilæum som foreningens afholdte kasserer. Jubilæumstalen blev holdt af Viggo Murmann Jensen og formanden overrakte foreningens gave: et årskrus med inskription, fulgt op af hyldning i digt og taler af medlemmer der ønskede ordet.

Efter det sædvanlige hyggelige kaffebord afsluttede E. Laumann Jørgensen aftenen med foredrag og lysbilleder om det interessante emne »Sacrale riller i sten«, hvilket da også belønnes med et stærkt bifald fra forsamlingen.

Generalforsamlingen og kasserer J. K. Skovs jubilæum blev delvis filmet af filmfotograf Dirch Brüel, som et indslag i kommunens planlagte »Værløse-film« III.

I fortsættelse af studiekredsene, der blev etableret i 1979, afholdtes i foråret et kursus i arkæologi ledet af Niels Bødker Thomsen, medens J. K. Skov i efteråret genoptog sine populære »Kend din egn«-arrangementer.

Foreningens forårstur blev under statsskovrider E. Laumann Jørgensens ledelse en rigtig »Rillestens-tur« i Store Harreskov, til stor glæde for de ca. 160 deltagere. Efterårsturen gik, under Ettie Wrangels ledelse, til Måløv Kirke, hvor konservator

Ulla Hostrup fængslende berettede om de nyafdækkede kalkmalerier og deres bevarelse. Videre gik turen til Køge, hvor museet blev beset og frokosten blev spist i den 400-årige »Hugo's Kælder«. Hjemturen gik via Køge Bugt Strandpark, hvor man ved Hundige Havn nød kaffen, medens E. Laumann Jørgensen fortalte om dette imponerende anlæg fra vort årti.

I forbindelse med Dansk Kulturhistorisk Museumsforenings diverse møder og arrangementer har vi haft to deltagere på »Natur-kultur-formidling« på Fuglsøcentret. Ved et arbejds møde på Bønnerupstrand havde vi en deltager i gruppen: »Museerne og det folkelige grundlag«. To medarbejdere deltog i sommerkurset på Danebod Højskole, med henholdsvis »Museernes skoletjeneste« og »Museerne, planlægningen og nyere tids kulturhistorie« som emne. Såvel samarbejdet med skolerne som bevaringsproblematikken omkring nyere tids kulturminde er jo af overordentlig stor betydning for det lokalhistoriske arbejde, og vil i fremtiden blive prioriteret meget højt ved såvel museet som arkivet.

Medarbejderne ved arkivet har deltaget i et 3-dages kursus arrangeret af Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver i henholdsvis »Billedokumentation« og »Arkivadministration«. En deltog i et 3-dages kursus arrangeret af Sammenslutningen af Lokalhistoriske Foreninger med emnet »De folkelige bevægelser i det 19. årh.«. Vi har deltaget i en temadag om foreningerne arrangeret af de lokalhistoriske arkiver i Frederiksborg Amt, og endelig har to henholdsvis tre medarbejdere deltaget i besøg med foredrag m. v. på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, og på Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser i Brede.

Ved Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde i Aalborg 28.-30. august havde vi to repræsentanter med.

I Københavns Amtsmuseumsråd har der været 4 møder, hvoraf det ene på Mosegaarden.

Herudover har der været afholdt bestyrelsesmøder, udvalgs møder, medarbejder møder, møder med Værløse kommune og med vore nærmeste lokalhistoriske foreninger m. m. Som det ses en ret voldsom mødeaktivitet, som virkelig kræver en indsats fra de mange medarbejdere.

Som nævnt i sidste årsskrift 1980 kunne vi i år tage fat på at realisere planerne om at flytte Lille Værløses ældste hus, som almindeligvis har været benævnt »fru Philipsens hus« efter den sidste private ejer, men som foreløbig er omdøbt til »Gadekærs-huset«.

Efter forhandlinger med kommunen er der blevet givet tilsagn om et tilskud på 100.000 kr. til projektet. Historisk Forening har påtaget sig at finde dækning for de resterende udgifter, og målet er at skaffe en »egenkapital« svarende til det kommunale tilskud. Desuden er en stor part af opgaven baseret på frivillig arbejdskraft, og der er derfor sat meget ind på at få etableret de fornødne arbejdsgrupper.

Indtil den tidlige vinter satte en foreløbig stopper for aktiviteterne, har der været arbejdet intensivt på pladsen, først med en minutløs opmåling og fotoregistrering af huset med alle de konstaterede skævheder. Til dette har vi fået gode råd af Frilandsmuseets chefarkitekt Frode Kirk. I den følgende fase er der sket en nedtagning af alle

Historisk Forenings bestyrelse 1981:

Nederst fra venstre siddende: Bent Damsgaard-Sørensen, Hanne Jespersen, Jens K. Skov, Bent Hovøre, Niels Bødker Thomsen.

Stående: Viggo Murmann Jensen, Emmi Barozzi Brodersen, Einar Laumann Jørgensen, Lars Larsen.

Bagest suppleanterne Hans Jørgen Hansen og Erik Frandsen. Foto: Ole Jacobsen.

de indvendige bygningsdele af hensyn til de bygningsarkæologiske undersøgelser under gulvniveau. Sidstnævnte har frembragt særdeles interessante fund fra to ældre huse, hvoraf det første må dateres til middelalderen.

Ca. 25 medlemmer og andre interesserede har været i aktivitet under nedtagningen og de nævnte undersøgelser, og alle er klar til at fortsætte, når vejret tillader det.

Selvom tidsplanen med påregnet afslutning i 1982 kan blive svær at overholde, må der alt i alt konstateres positiv fremgang for projektet på nuværende tidspunkt, og vi har på alle måder fundet betydelig støtte blandt foreningens trofaste medlemmer. Hertil kommer økonomisk håndsrækning fra byens pengeinstitutter, Københavns amtskommune og forskellige organisationer og institutioner. Egenkapitalen er allerede nu ved at passere 75.000 kr., og dette animerer selvfølgelig til en hurtig færdiggørelse af det store projekt. I næste årsskrift skulle vi gerne kunne give en fyldestgørende beretning om hele forløbet af flytningen og om »Gadekærshuset«s lange historie.

»Gadekærshuset« fotografert i oktober 1973 af Ole Peuleche.

Godt 5000 besøgende fandt vej til Mosegaarden i det forløbne år, bl. a. uden for åbningstiden – 20 foreninger og grupper, ligesom skoletjenesten modtog 30 klasser i alle alderstrin til rundvisning m. m.

Et enormt arbejde er bl. a. udført med registrering af museumsgenstande på »blå kort«, således at man nu er ved at være »up to date« med denne særdeles vigtige gren af museumsarbejdet. En systematisk gennemfotografering af samlingerne til brug for registreringskortene er i fuld gang, ca. 400 fotografier er taget til dette formål i år.

I arkivet har aktiviteten i det forløbne år især samlet sig om billedarkivet, hvor mange gamle billeder er blevet identificeret og registreret, ligesom der er gjort forsøg med at optage erindringer på bånd.

I 1982 starter en kampagne med det formål at indsamle og registrere alle de foreningsprotokoller og regnskaber m. v., der givetvis findes gemt og/eller glemt i skuffer og på lofter såvel i vores egen kommune, som i alle kommuner i Frederiksborg, Københavns og Roskilde amter. En sådan kampagne er allerede fuldført i andre amter med stort udbytte. Med andre ord: Værløse lokalhistoriske arkiv er særdeles interesseret i henvendelser fra folk, som har sådanne sager, som de enten vil overdrage til arkivet eller eventuelt blot lade os registrere.

Såfremt det lokalhistoriske arkiv på Mosegaarden i 1982 får bedre lokaleforhold, håber medarbejderne, at det vil lykkes at få ordnet de arkivalier, som tidligere er tilgået foreningen og museet. Mange af disse arkivalier opbevares for tiden uhensigtsmæssigt og er vanskeligt tilgængelige.

Som mange andre har foreningen i 1981 været trængt på økonomien, bl. a. fordi årsskrift 1980 blev på 64 sider. Til gengæld er de økonomiske trængsler allerede overstået med udgangen af 1981. Som følge af den stramme økonomi har der i årets sidste halvdel ikke kunnet foretages konservering af museets effekter i ønskværdigt omfang, ligesom visse planlagte aktiviteter og udstillinger har måttet udskydes.

Udstillingerne på Mosegaarden har i 1981 undergået diverse ændringer, så en del hidtil ikke udstillede genstande nu kan ses, bl. a. en nyopstilling af legetøj, ligesom man i anledning af Lille Værløse kirkes 10-års dag havde arrangeret en udstilling af kirkelige effekter.

I lighed med forrige år var 2 søndage i oktober helliget demonstration og udstilling af kniplinger, arrangeret af de flittige damer fra knipleklubben. Et meget stort besøgstal blev takken til arrangørerne.

Endelig holdt man de 2 første søndage i december den efterhånden traditionelle »Julestue«, hvor julestueudvalgets månedlange forberedelser belønnedes med stort fremmøde af besøgende, således at der blev et pænt overskud til kasserer Skovs slunkne kasse.

I BIKUBE-montren har der været 6 forskellige udstillinger, og som noget nyt har også SDS venligst stillet en montre til vor rådighed. Her har der været 2 emneudstillinger i efterårets løb.

En væsentlig udendørs-aktivitet er foregået i skovene, hvor en fast stab af medarbejdere under statsskovrider E. Laumann Jørgensen's ledelse har foretaget udgravninger omkring rillesten og bopladser. En nærmere redegørelse om disse fund vil fremkomme i senere årsskrifter.

I foråret udskrev Historisk Forening en konkurrence om et nyt bomærke for foreningen, museet og arkivet. Konkurrencen blev vundet af Bjarne Felsted, Hareskovby, som havde indsendt en stiliseret tegning af museets kørner. Bomærket har vi fået trykt på brevpapir og kuverter m. m.

I efteråret har Mosegaardens stuehus fået udskiftet hoveddøren og fået nye vinduer med dobbelt glas i hele bygningen. Vi håber dette vil kunne afspejle sig i det kommende års varmeregnskab.

3. klasse, Sydstjerneskolens med lærer Anny Kjeldsen på besøg på Mosegaarden. Foto: Hanne Jespersen.

Det har været et meget travlt år på Mosegaarden, og der skal her lyde en varm tak til de mange medarbejdere, der på hver sin vis er med til at få det hele til at fungere så fint. En speciel tak til vores søndagsvagter, der trofast møder op, når vi kalder. Ligeledes tak til de mange, der har glædet os med gaver til samlingerne, og til pressen for en fin dækning af begivenhederne på og omkring Mosegaarden. Tak til Værløse kommune og til biblioteksvæsenet.

En stor del af aktiviteter, kurser, beretninger, økonomi m.m. burde have haft meget mere omtale, men på grund af foreningens økonomi er vi bl.a. nødt til at skære årsskriftet ned til kun 40 sider. Vi håber dog, at årsskriftet vil blive vel modtaget, og en tak skal sluttelig rettes til årsskriftets skribenter.

Emmi Barozsi Brodersen

Vort nye bomærke.

Harrekilde

Af E. Laumann Jørgensen

I Store Harreskovs indre i nuværende afdeling 171 kan skovens folk huske, at en kilde for år tilbage vældede frem af jorden tæt opad en meget stor og smuk, men knust, firkantet granitblok.

Kilder og store sten ude i naturen har fra de ældste tider haft en stærk tiltrækningskraft på mennesker.

For kilders vedkommende lå det mærkelige i, at rigeligt og klart vand vældede frem af jorden, og at dette vand ofte var i besiddelse af en livgivende kraft. Året rundt, det være sig på varme sommerdage som på kolde vinterdage, havde kildens vand omtrent samme temperatur, kun ganske få grader over frysepunktet.

For store stens vedkommende har mennesket siden yngre stenalder knyttet sig til de sten, som lever, når mennesket dør, og som sørger for menneskets fortsatte trivsel efter døden, så længe stenene består.

En gennemgang af litteratur og overleveringer om kilder viser, at mange af dem betragtes som hellige, og at de besad helbredende kræfter, især på bestemte dage i året, hvor de blev opsøgt. Disse dage var f. eks. midsommeraften den 23. juni, men også Valborgsaften den 30. april, begge datoer med tilknytning til ældgamle, hedenske midsommer- og forårsfester. På disse faste dage var så mange mennesker forsamlet, at der i tilknytning til kildefesterne kunne opstå kildemarkeder.

De ældste vejstrøg i form af hulveje har ofte ført frem til kilder.

Hovedbesøgstiderne herhjemme, Sct. Hans aften og Valborgsaften, falder begge sammen med blusbrændinger. Bålet er det ældste udtryk for samlingssted, for værn mod vilde dyr om natten og for fest, og bålet har haft fast tilknytning til hedenske naturfester. Bålet skærmede mod brand i sæden, og i det hele taget har ilden en skærmende og rensende indflydelse og var knyttet til frugtbarhedskulten.

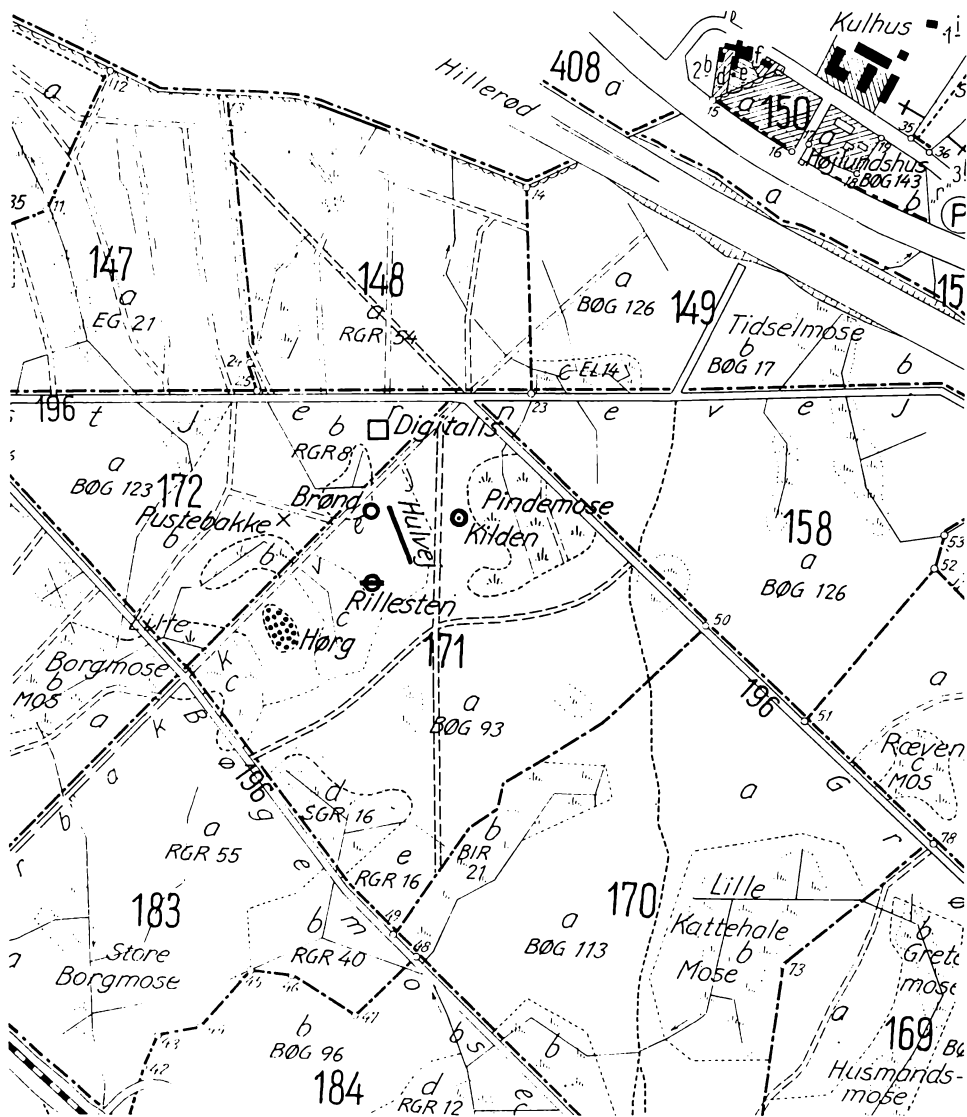
Ligesom naturen var fyldt med stærke kræfter midsommeraftenen, sådan var kildevandet det også, og syge og svagelige mennesker opsøgte kilderne i den disede sommernat.

I årtusinder har det været skik og brug, at man kastede sten og pinde til storstenen og til kilden for at øge disses kraft til at hjælpe mennesker.

Efterhånden går denne oprindelige skik over til at blive afløst af henlægning af enkeltsten i den dyng eller hørg, man lagde foran kilden og stenen, og som bestod af knap hovedstore sten. De henkastede pinde kunne danne hele kvasdynger, de såkaldte stikke-hobe.

At det netop var sten og pinde, man brugte, var ikke tilfældigt, idet såvel stenen som kæppen er menneskets oprindeligste forsvarsmiddel. Står man endnu den dag i dag foran en glubsk hund, er ens umiddelbare reaktion at ønske sig en sten eller en stok som forsvarsmiddel.

Efter kristendommens indførelse så kirken sig nødsaget til at sætte ind imod de he-

Kortet viser kildens placering i skoven.

denske helligdomme, og Knud den Store udsteder da også 1025 det bud, at »vi forbyder al hedenskab. Hedenskab er det, når man dyrker kilder eller stene.«

Går man i dag ud til Harrekilden i Store Harreskov, hvor såvel kilde, stor-sten som hørg er frigravet, ser man, at der foran kilden ved den store stenblok er afdækket en stendynge, der er pænt bygget op af ca. 25-30 mellemstore sten. Dyngen er ikke konstrueret, men lå sådan ved afdækningen. Stikkehoben er vel rådnet bort i tidens løb, men den mose, der ligger lige bag kilden, hedder på skovkort fra 1881 ejendommeligt nok Pindemose. En oldtidshulvej ses tydeligt i den tilstødende bakke. Her lig-

Blomstrende Digitalis tæt ved kilden.

ger også et ca. $1\frac{1}{2} \times 3$ m stort »sten-tæppe« af tildannede 5–10 cm store granitflager, og direkte opad stentæppet findes en grube med trækul i.

Ca. 50 m vestligere, i siden af en væld-bakke, ligger en ganske lille, i diameter ca. 40 cm stor, stensat brønd, der måske har været en lille offerbrønd.

Ca. 100 m nordvest for Harrekilden kunne skovløber Heinrich Werther huske, at der i gamle dage ved lyshugst af skoven pludselig spirede en mængde Digitalis (fingerbølplanter) frem. Nu var stedet tilplantet med tætte, unge rødgraner, men ved rydningen af et område på ca. 40×40 meter for graner og efterfølgende kulegravning af jorden i 1979 indtraf i løbet af kun et års tid det særsyn, at den lille lysning blev tæt bevokset med Digitalisplanter, der i 1981 blomstrede i røde, lyserøde og hvide farver.

Digitalisplanten er ikke hjemmehørende i skov og sjældent vildtvoksende i Danmark. Den er indført i tidlig middelalder, vel af klosterbrødre, og udtræk af bladene har været brugt i medicinen især mod hjertelidelser.

Mellem Harrekilden og Digitalisarealet ligger skovvejen »Klosterbakkevej«.

Den store sten ved kilden var ved afgravning af et ca. $\frac{1}{2}$ meter tykt dækkende lag af jord og humus kløvet ud i 3 store og 2 små stykker ved brug af korte, ca. 5 cm lange, kilehuller af den romanske type, der endnu bruges den dag i dag af stenhuggere ved udkløvning af sten til praktiske formål. Alle 5 brudstykker lod sig let samle til den helhed, som stenen i dag fremtræder i i skoven.

Kildevældet mellem den store sten og stendyngen.

Men tværs over stenen, i den trediedel af den store blok, der vender ud mod kildevældet og hørgen (stendyngen), findes 6 ca. 12–15 cm lange riller på stribe, alle slebne i siderne og i rundingerne mod stenens store overflade. Disse rillers længde, struktur og forvitring gør, at de næppe er kløveriller, men snarere er forhistoriske og sakrale.

Foranstående iagttagelser giver begrundet formodning om, at Harrekilden er en ældgammel helligkilde, og at den og dens omgivelser har været søgt af mennesker i rituel og helseøjemed både i hedensk og katolsk tid.

Man synes på stedet at have brændt blus og kastet sten og pinde til naturhelligdommen. Ceremonier og frugtbarhedskult har efterladt sig de synlige ting, publikum endnu i dag kan se ved at gå ud til stedet.

Litteratur:

Axel Olrik og Hans Ellekilde: Nordens Gudeverden, bind 1. Gads forlag 1926.

Siegfred Svane: 100 danske helligkilder. Lademann 1979.

J. S. Møller: Fester og Højtider i gamle Dage. Holbæk Amtstidendes Bogtrykkeri 1933.

Inge Lindt: Lægeplanter i folkemedicinen. Forlaget Hamlet.

Fortidens kranieoperationer

Af Pia Bennike

I dette årsskrift, årgang 1978, berettede Karl K. Nielsen om, hvordan han under krigen besøgte tørvegravene og byttede sig til forskellige fund fra moserne. Blandt disse fund omtalte han et kranium og nogle tilhørende knogler fra Vibygårds mose ved Roskilde. Kraniet har vist sig at have særlig interesse for antropologerne på grund af en meget stor åbning i venstre side af baghovedet (fig. 1).

Åbningen skyldes utvivlsomt en såkaldt trepanation (kranieoperation).

Trepanationer er blevet foretaget over store dele af verden og gennem mange tusinde år. I såkaldt primitive samfund, hvor man indtil for nylig foretog trepanationer, blev det efter sigende gjort »for at fjerne noget«. Dette »noget« kunne fx være en ond ånd, som forårsagede hovedpine eller måske epilepsi. Årsagen kunne dog også være mere håndgribelige ting, såsom inficerede sår, benstumper eller blodansamling, der som følge af en læsion trykkede på hjernen. (Margetts 1967).

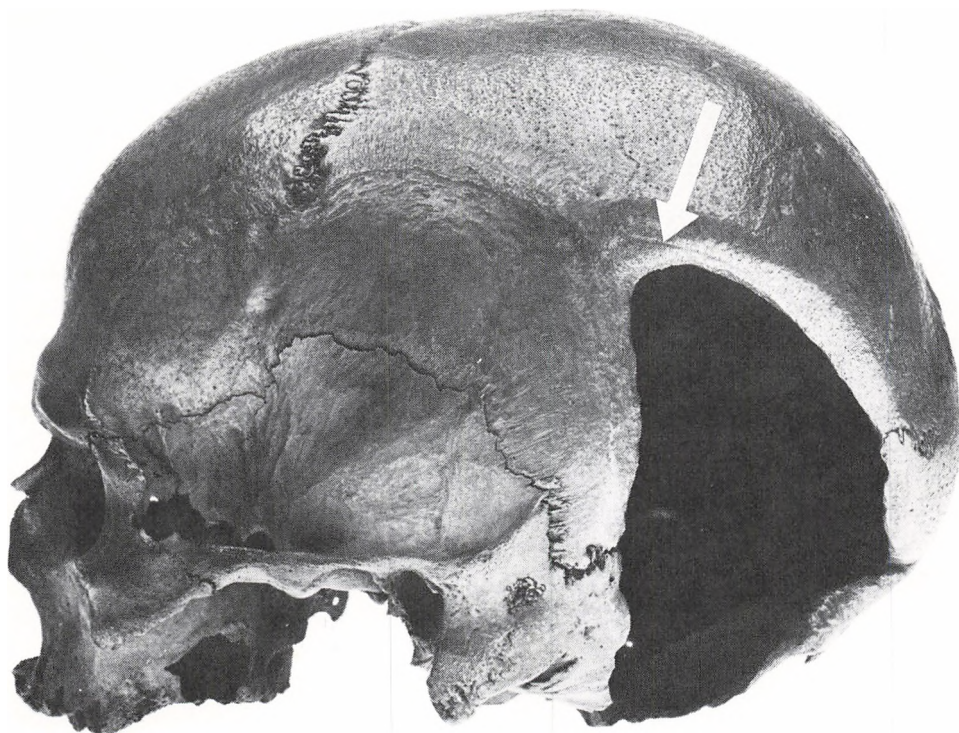

Fig. 1. Kraniet fra Vibygårds mose er blevet trepaneret med et direkte snit på knoglen. Selv om trepanationen har et ganske betydeligt omfang, har den 40-årige mand alligevel overlevet. Pilen viser, hvor det oprindelige snit har været.

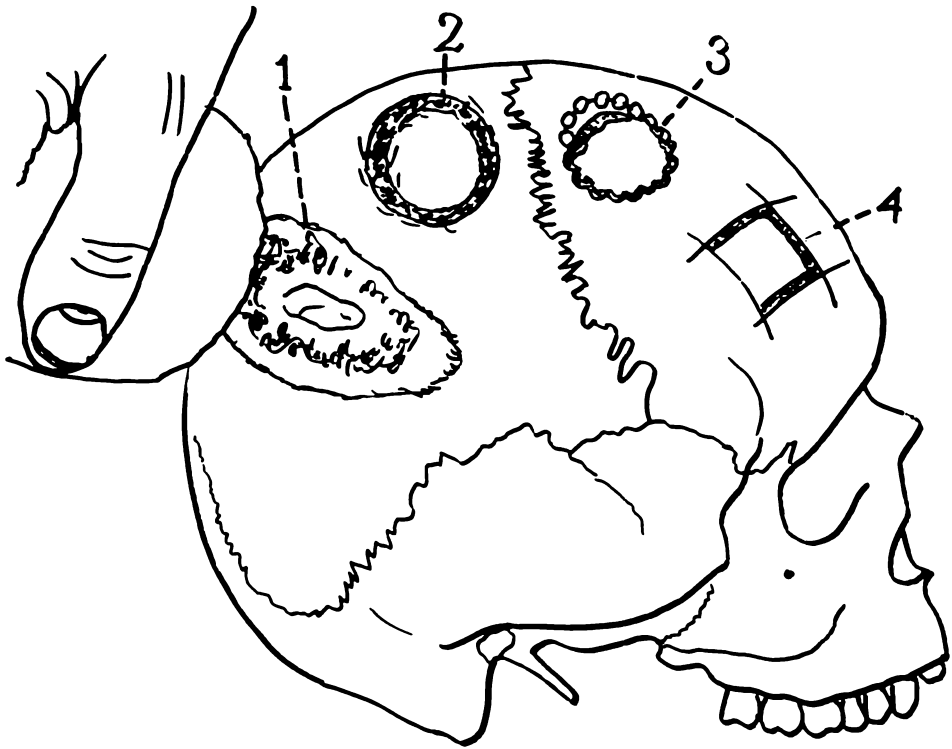

Fig. 2. Forskellige trepanationsmetoder: 1. slibning med en sten til der opstår en åbning; 2. dannelse af en fure, hvorefter knoglestykket kan løftes op; 3. boring af små huller rundt om åbningen, og ved hjælp af en sav kan knoglen fjernes; 4. direkte snit i knoglen.

Fra Danmark er der fundet omkring 20 kranier med trepanationer. De er dateret til forskellige perioder af forhistorisk tid og middelalder, og de ældste er fra tidlig neolitikum, omkring 3500 f.v.t. Hovedparten af disse trepanationer findes på pandebenet eller i tindingeregionen, og i forhold til disse, er trepanationen på kraniet fra Vibygårds mose placeret på et ejendommeligt sted. Desuden er trepanationen meget stor og har en usædvanlig form, som nærmest er trekantet til forskel fra de fleste andre, som er afrundede. Det forekommer derfor mest sandsynligt, at trepanationen i dette tilfælde er foretaget på grund af en læsion i baghovedet. Var det sket af rituelle grunde, havde man nok valgt et bedre egnet sted på kraniet, og foretaget en mere regelmæssig operationsåbning. Man kan næsten forestille sig, at en af de lange sider i åbningen bagtil kunne være opstået som følge af en læsion efter et økse- eller sværdhug.

Det er højst sandsynligt »skæremetoden« som er blevet benyttet ved denne operation, (fig. 2,4). Ved mange af de andre trepanationer fra Danmark er »slibemetoden« blevet anvendt, (fig. 2,1). Ved denne metode sliber man med en sten eller lignende frem og tilbage på kranievæggen, til der kommer en åbning. Selv om denne metode sikkert har været både langsommelig og smertefuld, må den have været

yderst skånsom, eftersom de fleste tydeligvis har overlevet operationen, hvilket kan ses ved tilstedeværelse af knoglenydannelse i sårkanterne.

Manden fra Vibygårds mose har også overlevet det imponerende indgreb til trods for den noget mere risikable metode. Han var omkring 40 år, da han døde. Det er blevet anført ved en tidligere undersøgelse, at han har levet mindst 10 år efter indgrebet, men det er svært at afgøre ud fra omfanget af knoglenydannelsen omkring brudfladerne.

Fra Københavns Amt findes yderligere et trepaneret kranium, som er dateret til bronzealder. (Hansen 1889, 1913). Som en række andre mosefund, er skelettet fra Vibygårds mose ikke daterbart, men er fra antropologisk side fundet så interessant, at man nu har ansøgt Nationalmuseet om at få en af knoglerne C14-dateret. Og nu venter vi spændt på resultatet

Litteratur:

Årsskrift 1978: Oldsagssamlingen på Mosegården.

E. L. Margetts 1967: Trepanation of the Skull by the Medicine-Men of Primitive Cultures, with particular Reference to Present-day Native East African Practice. In: D. Brothwell and A. T. Sandison (eds.) *Diseases in Antiquity*. Ch. C. Thomas Publ.

Søren Hansen 1889: Om forhistorisk trepanation i Danmark. *Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, s. 170-185.

Søren Hansen 1913: Primitiv Trepanation. *Medicinsk-Historiske småskrifter*. 5. Trydes Forlag, Kbh.

En »kobberøkse« af grønsten

Af Klaus Ebbesen

Økseblade af sten er ubestrideligt de hyppigste oldsager, som kendes herhjemme. I museumsmagasinerne tælles de i ton, og i de fleste danske hjem ligger en eller flere stenøkser, enten på stadshylden eller på skrivebordet, – sekundært anvendt som brevpreslere.

Næsten alle disse økser stammer fra bondestenalderen; hovedparten endvidere fra slutningen af dyssetiden og begyndelsen af jættestuetiden, dvs. tiden ca. 3500–3000 f.v.t. Langt de fleste er såkaldt tyndnakkede økser, tildannet af flint, – en mindre del derimod af grønsten (eller diabas, som er geologernes navn på den stenart, de er lavet af). Flintøkserne er særligt hyppige på de danske øer samt i Nord- og Østjylland, hvor der i undergrunden er let tilgængelige, naturlige flintforekomster, som i oldtiden er blevet udnyttet ved regulær minedrift. Man kunne derfor godt forledes til at tro, at de samtidige tyndnakkede økser af grønsten så var hyppigst i det vestjyske område, hvor der til tider var mangel på flint. Det er imidlertid ikke tilfældet. De tyndnakkede grønstensøkser er også hyppigst på de danske øer; navnlig har de såkaldt enkeltfundne stykker en klar overvægt på Sjælland (fig. 1).¹

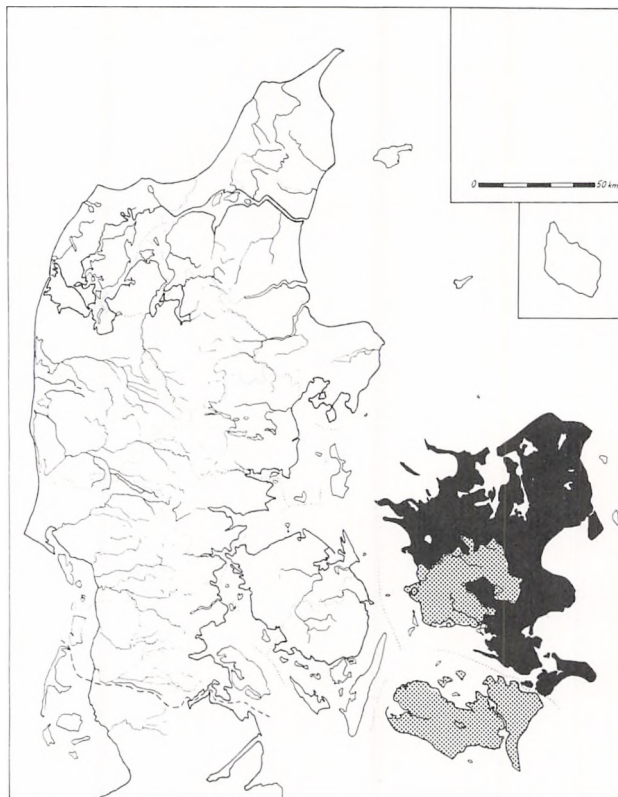

Fig. 1. Udbredelsen af »enkeltfundne« tyndnakkede grønstensøkser fra sen dyssetid og begyndelsen af jættestuetid. Økserne er optalt inden for de gamle amter; fra de hvide områder foreligger mindre end 5 stk. pr. 1000 m²; i de tonede amter er fundet 6–19 økser pr. 1000 m² mens der fra de sorte foreligger 20 eller flere økser pr. 1000 m².

Der er en enkelt af de tyndnakkede grønstensøkser, som påkalder sig særlig interesse. Den blev fundet på Skatholmgårdens jorder i Bringe; dér hvor Værløse Flyveplads nu ligger. Findestedet ligger ret lavt, på et terræn, som skråner ned mod Værebros Å. Der er således næppe tvivl om, at øksen oprindeligt er blevet nedlagt i et vådområde. Med det kendskab man iøvrigt har til fund fra vådbund, kan det endvidere fastslås, at den i sin tid er blevet nedlagt som offer, og derfor skal sættes i forbindelse med kultiske handlinger inden for et forhistorisk samfund.²

Øksen (fig. 2) er i dag ca. 19 cm lang og ca. 5,5 cm bred ved æggen, men dens overflade er stærkt forvitret, så de oprindelige proportioner kan ikke angives med sikkerhed. Øksen er henholdsvis 4 cm bred og ca. 1,7 cm tyk ved nakken. Stykkets største tykkelse er ca. 2,7 cm og ligger ved dets midte. Dens overflade dannes af to større, let hvælvede breddsider samt to plane smalsider. Siderne smalner til mod nakken, men det mest karakteristiske ved øksens udformning er to knopper, som findes midt på smalsiderne samt to let udsvejede æghjørner, der er fremkommet ved at smalsiderne ca. 2 cm fra æggen svinger udad i en konkav kurvatur.

Begge elementer synes uden praktisk funktion og er fremmede for stenøksetildannelsen. Hvad knopperne angår kendes de endvidere kun på denne ene danske økse.³

Som nævnt er øksens største tykkelse kun ca. 2,7 cm. Den må derfor placeres blandt de såkaldt tynd- eller smalbladede økser og den tynde nakke gør, at den skal klassificeres som en tyndnakket, smalbladet grønstensøkse. Sådanne økser kendes kun i et lille antal herhjemme fra og kun én er fundet sammen med andre sager. Den indgår i et depotfund fra Birkende på Fyn og tilhører dyssetidens slutning.⁴ Det må dog anses for sandsynligt, at de smalbladede, tyndnakkede grønstensøkser tilhører samme tid som de svære tyndnakkede økser af flint eller grønsten, dvs. slutningen af dyssetiden og begyndelsen af jættestuetiden.⁵ En datering af stenøksen fra Værløse Flyveplads til århundrederne omkring 3000 år f.v.t. er derfor nærliggende. Dette bekræftes også af øksens let udsvejede æghjørner. Sådanne kendes på en lille serie smalbladede kobberøkser fra Bygholm ved Horsens og en lille smalbladet, tyndnakket flintøkse fra Utterslev i København. De første af disse økser indgår i et stort offerfund af kobberredskaber, som fandtes i et lerkar, der var ornamenteret i Fuchsberg-stil (overgangen dyssetid/jættestuetid), mens den sidste fandtes sammen med andre flintøkser fra Blandebjerg-stilens tid (2. afsnit af jættestuetiden).⁶ Endvidere kendes fra jættestuetiden ret så mange hængesmykker af form som smalbladede, tyndnakkede økser med let udsvejede æghjørner. De er næsten alle af rav; en dog af ben og en af skifer (fig. 3). De kan efter deres fundforhold dateres til jættestuetidens begyndelse (MN Ia-II).⁷ Selv om dateringen af Værløseøksen er typologisk, – dvs. den er skabt ved at iagttage paralleller til dens karakteristiske elementer, – må dens datering anses for ret så sikker.

Som nævnt står denne grønstensøkse med knopper på smalsiderne helt isoleret i det danske fundstof, men fra Skåne kendes fire tilsvarende økser; alle dog kun med en knop på den ene smalside.⁸ Generelt er der således tale om en øksevariant med en meget udpræget sydøstskandinaviske udbredelse (fig. 4). Heller ingen af de skånske økser indgår i daterende fundkontekster så også disse må dateres ved typologiens hjælp: til samme del af bondestenalderen som Værløseøksen.

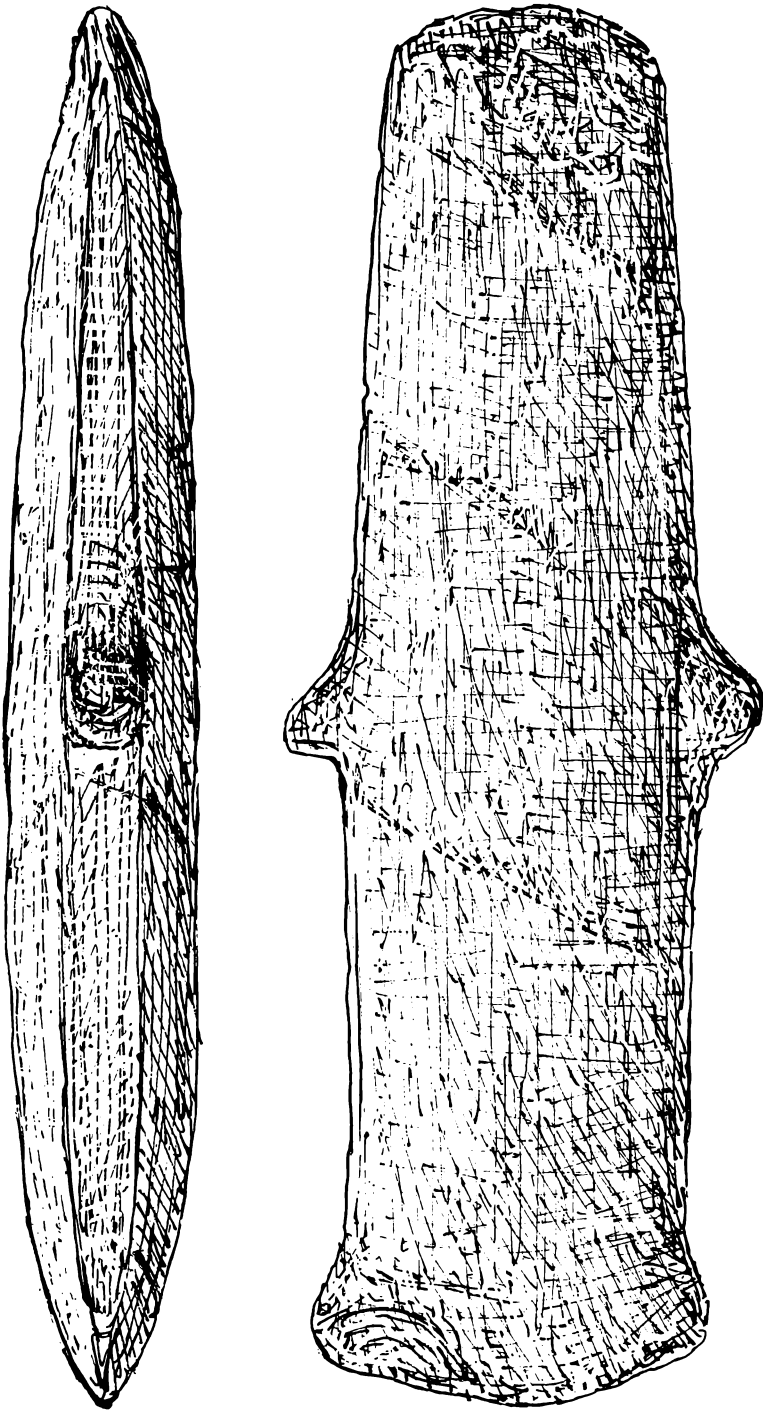

Fig. 2. »Kobberøkse« af grønsten, fundet der, hvor Værløse Flyveplads nu ligger.
(Tegnet af Henning Ørsnes, 2:3).

Grønstensøkser af samme hovedform som Værløse-øksen, dvs. smalbladede økser med let udsvejende æghjørner, men uden de karakteristiske knopper er lidt mere almindelige. Fra det danske område kendes i alt 10 økser af denne variant, hovedparten af dem fundet i Sjællands nordlige del (fig. 4).⁹ Under alle omstændigheder må disse øksevarianter siges at være ekstremt sjældne.

Det blev nævnt ovenfor, at Værløse-øksens let udsvejede æghjørner og smalsideknopper var fremmede for det materiale, øksen var lavet af. Det er derimod en naturlig udformning for økseblade, fremstillet af metal, idet knopperne repræsenterer øskner til fastbinding af øksebladet. Og påfaldende nok kendes fra det danske område en importeret bronzeøkse, hvis form har lighed med Værløse-øksen (fig. 5). Øksebladet fremkom i 1950-erne på en mark ved Ulstrup i Midtjylland.¹⁰ Det er forholdsvis smalt, har udsvejet æg og ved midten af smalsiderne ses to øskner. Det er sandsynligvis importeret fra Irland og lighederne med stenøksen fra Værløse Flyveplads er ganske påfaldende. Det ville derfor være nærliggende at opfatte diabasøkserne af den variant, som Værløse-øksen repræsenterer, som efterligninger af metaløkser af samme slags som Ulstrup-øksen.

Tanken kan imidlertid afvises. Øksen fra Ulslev er af bronze, og selv om der overhovedet kun kendes dette ene stedfæstede eksemplar fra hele Europa, må det anses for dokumenteret, at den tilhører en fremskreden del af dolktiden, eller er ca. 1000 år yngre end den sandsynlige datering af Værløse-øksen.¹¹ De umiddelbare ligheder

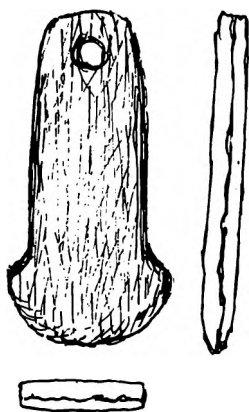

Fig. 3. Skiferhængesmykke af samme form som økserne med udsvejede æghjørner. Det er fundet ved Snesere på Sydsjælland i tomten af en i middelalderen ødelagt jættestue. (Tegning af Henning Ørsnes, 3:4).

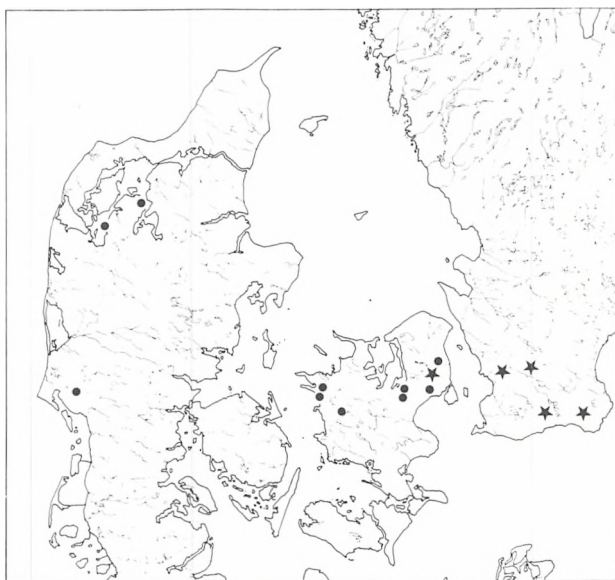

Fig. 4. Udbredelsen af slanke, tyndnakkede grønstensøkser med udsvejede æghjørner og knopper på smalsiderne (stjerner) samt danske fund af tyndnakkede, smalbladede grønstensøkser; kun med udsvejede æghjørner (cirkler).

mellem de to økser må derfor opfattes som tilfældige, og der haves her et godt eksempel på det, der i den arkæologiske forskning kaldes falske analogier.¹² Der er på trods af lighederne *ingen* sammenhæng mellem grønstensøkser fra Værløse og bronzeøkser fra Ulslev.

Det betyder imidlertid ikke, at man må opgive den tanke, at Værløse-øksens form har sin oprindelse blandt metaløkserne. Som nævnt findes de udsvejede æghjørner på en række kobberøkser fra Bygholm-offerfundet. Også fra andre danske eller nordiske lokaliteter foreligger smalbladede kobberøkser med let udsvejede æghjørner. De er de nordligste repræsentanter for en særlig slags kobberøkser, som iøvrigt findes vidt udbredt over Centraleuropa og hvoraf de fleste sandsynligvis skal dateres til netop slutningen af 4. årtusind f.v.t.¹³ Ingen af disse kobberøkser har øskner eller knopper på smalsiderne, så et direkte kobberforbillede for Værløse-øksen kan ikke påvises.

Alligevel er det overvejende sandsynligt, at Værløse-øksens formgivning har sit udspring blandt de tidlige kobberøkser, – på samme måde som det er tilfældet for de øvrige flint- og stenøkser med let udsvejede æghjørner.

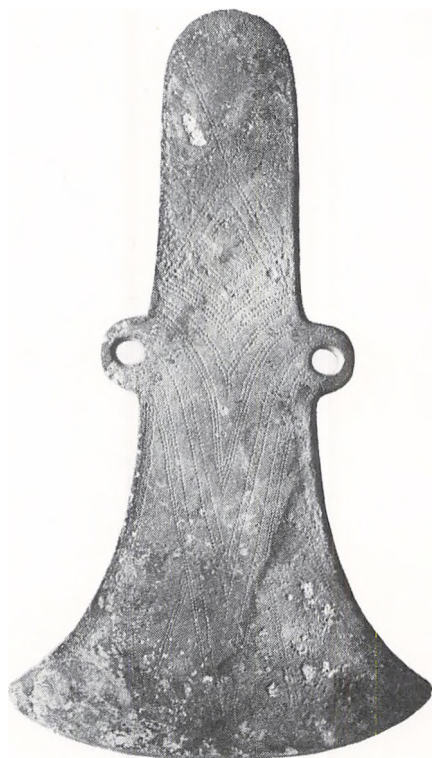

Fig. 5. Importeret irsk bronzeøkse fra dolktiden; fundet ved Ulslev, Vellevej sogn i Midtjylland. Bronzeøkser minder om stenøkser fra Værløse Flyveplads, men ligheden er tilfældig. (L. Larsen foto).

Noter:

1. I kortet fig. 1 indgår kun ca. 260 såkaldt »enkeltfundne« tyndnakkede grønstensøkser, der næsten alle opbevares på Nationalmuseet, idet forfatteren ikke systematisk har registreret denne redskabstype på provinsmuseerne. Det er en kendt sag, at sjællandske enkeltfund er overrepræsenteret i NMs samlinger (museet fungerede indtil for få år siden tillige som arkæologisk »lokalmuseum« for hele Sjælland), men billedet er så klart, at det må afspejle en forhistorisk realitet.
2. Øksen har no. 375 i Værløse Museums samling (opr. Karl Niensens samling no. 149). Jeg er N. B. Thomsen fra Værløse Museum taknemlig for muligheden for at skrive denne lille artikel om øksen.
3. P. V. Glob har som no. 109 i Danske Oldsager II, Yngre Stenalder (Kbh. 1952) gengivet en lignende økse, men stykket er uden findested, så der er ingen sikkerhed for, at det er dansk. Øksen er også afbildet af N. Åberg (Kultur-motsättningar i Danmarks Stenalder, stk. 1937, fig. 42) med den fejlagtige fundoplysning »Danmark«. Heller ikke de af N. Åberg sst. fig. 31-32 og 43 (jvf. N. Åberg, Nordisk befolkningshistoria under stenalder, stk. 1949, fig. 1) afbildede økser har sikre fundsteder.
4. NM A 22.863-81 (under publikation ved forfatteren). – Dateringen bekræftes af et fund fra Amalienlund i Skåne (LUHM 25.491 a-b).
5. Jvf. P. O. Nielsen, Acta Archaeologica 48, 1977, s. 61 ff. – Grønstensøkserne vil blive mere udførligt behandlet af forfatteren i en artikel om: Depotfundene fra Birkende og Halsted; Tragtbægerkulturens Stenøkser. Artiklen vil fremkomme i Kuml 1981.
6. Jvf. J. Brøndsted, Danmarks Oldtid I, 1957 afb. s. 188. P. O. Nielsen o.o.a. fig. 50.
7. Typen P. V. Glob, Danske Oldsager II, 1952, no. 299-300, jvf. sst. no. 291. – Skiferhængesmykket fig. 4 er fundet i tomten af en i middelalderen ødelagt jættestue ved Snesere (Snesere, sb. 11?). Det opbevares i samlingen på Lundbygård (no. 4446) og jeg er godsejer Bernt Collet taknemlig for tilladelse til at publicere stykket.
8. De fire skånske stykker er omtalt af N. Åberg o.o.a. 1937, s. 37, note 41, fig. 44, jvf. O. Montelius, Minnen från vor Forntid, stk. 1917, no. 262.
9. Udbredelseskortet omfatter udover de i note 8 omtalte økser, følgende stykker: A. Slanke grønstensøkser med udsvejede æghjørner og nakkehul 1) NM 9577, Kirke-Syv sg, u. n. opl. – 2) NM A 11.236, f. v. kloakgravning i Skomagergade i Roskilde. 3) NM Z 205, Kildeklinte, Ubby sg, Holbæk amt, u. n. opl. – 4) NM A 39.162, f. ca. 1 m dybt nær den sydlige bred af Rude-Eskildstrup Mose, Munkebjergby sg. B. Slanke grønstensøkser, kun med udsvejet æghjørner: 1) NM 9576, Birkerød, u. n. opl. – 2) NM A 15.983 fra Risby, Herstedvester sg, f. v. pløjning. – 3) NM A 27.277, markfund fra Svalle-rup sg. – 4) NM A 43.344, f. på marken i Lihne sg. – 5) NM A 28.971, Grættrup, Junget sg. u. n. opl. – 6) NM A 22.127, Mejls by, Varde ldsg (sb. 110). Øksen er optaget ved århundredskiftet af en smal sten-kiste med sten ved siderne. »Kisten« lå tæt under overfladen; var mandslang og orienteret Ø-V(?). Den var uden dække; stenene der var ca. 25 cm i diam. stod i to rækker med en flad side indad. Muligvis er her tale om en af de såkaldte jordgrave fra dyssetid/jættestuetid.
10. J. Butler, Irske Bronzeøkser fra Ulstrup, Kuml 1955, s. 36 ff.
11. Note 9 samt J. A. Butler, Palaeohistoria 1963, s. 28 ff. – P. Harbison The Axes of the Early Bronze Age in Ireland, München 1969. – Lomborg, Die Flintdolche Dänemarks 1973, s. 151 ff. – M. Ryan (ed), The Origins of Metallurgy in Atlantic Europe, Dublin 1978. – M. Herity og G. Eogan, Ireland in Prehistory, London 1977 s. 114 ff.
12. Jvf. W. Johannsen, Falske Analogier. Festschrift, udgivet af Københavns Universitet i anledning af Universitetets Årsfest, Kbh. 1914 s. 63 ff. – Kurvaturen på de to øksers smalsider er endvidere forskellige. Ulslev-øksen har jævnt konvekse sider, som de bredæggede flintøkser fra senneolitisk tid, mens det på Værløse-øksen kun er den ægnære del af smalsiderne som er konvekse.
13. Jvf. M. Much, Die Kupferzeit in Europa, Jena 1893. – H. Müller-Karpe, Handbuch der Vorgeschichte III, 1-3: Kupferzeit, München 1974.

Aksel Sandemose som redaktør og journalist i Hareskovby

Ved Harald Graaskov

Aksel Sandemose, den store dansk-norske digter, har i årene 1925–26, da han boede i Hareskovby, ydet en række bidrag til og en del af tiden været redaktør af lokalavisen Hareskov Grundejerblad. Desuden har han omkring den tid skrevet artikler med stof fra Hareskovby i andre blade, og nogle steder i hans senere forfatterskab strejfes tiden i Hareskovby.

Aksel Sandemose blev født i Nykøbing Mors 1899 og døde på Rigshospitalet i København 1965. Sine første bøger skrev han på dansk, men hans hovedværker skrev han på norsk, efter at han i 1930 udvandrede til Norge. Dette årsskrift er ikke stedet for en litterær behandling af Aksel Sandemoses forfatterskab, men det vil dog være rimeligt at citere hans berømte Jante-lov fra bogen *En flygtning krydser sit spor*, der udkom i Norge 1933. I koncentreret form udtrykker Jante-loven den smålighed og misundelse, Sandemose følte sig udsat for i sine barne- og ungdomsår i Nykøbing Mors.

1. Du skal ikke tro at du er noget.
2. Du skal ikke tro du er lige så meget som os.
3. Du skal ikke tro du er klogere end os.
4. Du skal ikke bilde dig ind at du er bedre end os.
5. Du skal ikke tro du ved mere end os.
6. Du skal ikke tro du er mere end os.
7. Du skal ikke tro at *du* duer til noget.
8. Du skal ikke le ad os.
9. Du skal ikke tro at nogen bryder sig om *dig*.
10. Du skal ikke tro du kan lære os noget.

Aksel Sandemose var yngste søn i en fattig arbejderfamilie med mange børn. Faderen arbejdede i et smedeværksted, var punktlig og solid, og fanatisk afholdsmand. Moderen var født i Norge; hun var sparsommelig, energisk og opfindsom, og arbejdede utrætteligt for at mand og børn kunne få mad og tøj.

I skolen i Nykøbing var Aksel en af de dygtigste elever. Efter sin konfirmation i foråret 1914 blev han sat i gartnerlære, men begyndte snart at drikke sammen med byens subjekter, måske som en trodsreaktion mod faderens indstilling til alkohol. Han havde jo været dygtig i skolen, og måske så forældrene faren, så muligvis var det efter deres råd, han tog på Staby vinterlærerseminarium, hvor han efteråret 1915 fik sin eksamen som vinterlærer. Efter tilbagekomsten til Nykøbing kunne han dog ikke finde sig til rette og stak til søs i begyndelsen af 1916. Oktober 1916 røm-

Den unge Aksel Sandemose. Billede fra tiden i Hareskovby. Foto: Kehlet.

mer han i Newfoundland og er en kort tid skovarbejder der. Herefter tager han på ny hyre, indtil han i sommeren 1917 vender tilbage til Nykøbing. Sandemose var meget hemmelighedsfuld, når det gjaldt oplysninger om, hvad han rent faktisk havde oplevet, men som forfatter bruger han selvbiografisk stof, der giver et ret nøjagtigt billede af hans barndom og første ungdom, hvor han er bitter over at familien og folk i Nykøbing ikke forstår, at han er noget for sig selv; han føler sig jaget og forfulgt. I 1919 kautionerer hans far og en ældre bror for et banklån, så han kan komme på et studenterkursus i København. Her holder han sig for sig selv, omgås kun en enkelt af kursuskammeraterne, Leo Estvad, der siden blev maler, kunstkritiker og forfatter. De diskuterede litteratur, og Sandemose var nu i fuld gang som forfatter. Han holder snart op med at gå på kursus og sender adskillige manuskripter til forskellige forlag, men får dem alle retur.

I slutningen af 1921 gifter han sig med en landmandsdatter fra Mors, Dagmar Ditlevsen. Allerede i april 1922 fødtes tvillingerne Hedda og Eva, og kort efter vender han tilbage til Nykøbing for at prøve på at forsørge sin familie i den by, han var flygtet fra. En kort tid var han på kontor og derefter arbejdsmand. Han prøvede også med meget ringe held at cykle rundt og sælge opbyggelige skrifter. Sandemose følte, at folk i Nykøbing anså ham for at have storhedsvanvid, fordi han troede, han kunne tjene penge ved at skrive bøger. Men Sandemose fortsatte med at skrive og få manuskripter retur. 1923 brød han op og flyttede med sin familie til Vamdrup. Han arbejdede i tørvemoser, og familien levede kummerligt. Men her åbnede der sig for første gang en vej for Aksel Sandemose som forfatter. Han møder sit store forbillede i disse år, Johannes V. Jensen, som hjælper og råder ham; og med en anbefaling fra Johannes V. Jensen udkommer Sandemoses første bog *Fortællinger fra Labrador* på Gyldendal i 1923. Stoffet til disse fortællinger har Sandemose fra sin tid som sømand og skovarbejder i Newfoundland, og bogen fik gode anmeldelser.

Såvel i denne debutbog som i senere bøger af Sandemose, optræder mænd i kamp mod fejge skurke, mænd der slår først, mænd i slagsmål om kvinder, mænd der bander, drikker, horer og myrder. Når man læser, hvad der er skrevet af biografiske oplysninger om Sandemose f. eks. af redaktør Ole Storm og hans svenske biograf Carl-Eric Nordberg får man indtryk af, at Sandemoses mandsideal i disse bøger svarer ganske godt til hans egne personlige egenskaber. Han beskrives som meget temperamentsfuld, sårbar, aggressiv, til tider på lange drukturer. Blev han provokeret i diskussioner med gamle venner, kunne han gå over til korporligheder; mødte han nye mennesker, kunne han direkte fornærme dem for at se, hvordan de reagerede, og for at tage stilling til om de var værd at omgås. Sans for penge og fornuftig brug af dem var han blottet for. Men ifølge både Ole Storm og Carl-Eric Nordberg er myten om Sandemose som den store slagsbrodertype kun en del af sandheden. Ole Storm skriver f. eks.: *Han kunne hade stærkt, men han kunne også elske oprigtigt og vise hengivenhed over for mennesker, han følte sig tryk ved. Det var ikke mange.* Carl-Eric Nordberg skriver, at Sandemose i den intime vennekreds kunne give udtryk for en nænsomhed, som særlig kom frem i hans omgang med børn og dyr.

Sandemose fik et forskud fra Gyldendal for debutbogen, og det satte ham i stand til at flytte til Hareskovby med familien, der nu bestod af 5 personer. Tvillingesøstrene havde fået en bror, Bjarne. Familien flyttede i 1923 ind i et hus, Skandrupsallé 38, der tilhørte blikkenslagermester Johannes Poulsen. I 1925 flyttede familien over i et baghus til Skandrupsallé 37 (nu 51). Ejeren af dette hus, som nu er nedrevet, var grosserer Svend Grønlund. Sandemose har i sit eget norske tidsskrift *Årstidene* i 1954 givet følgende beskrivelse af huset Skandrupsallé 38: *Ved Hareskoven havde vi et lite sementhus, nærmest en hytte, med et utall av vinduer. Hytta var ikke beregnet til vinterbolig, og sement blir drivende våt når en må fyre. Likevel holdt vi ovenn glødende for ikke å fryse fordervet – vi hadde tre barn under tre år – og vannet silte nedover veggene så luften ble uklart av damp. Om sommeren var det et trivelig sted.* I dag er der ikke meget tilbage af det oprindelige hus. Det er blevet forbedret, ombygget og udvidet til et godt helårshus.

Efter successen med debutbogen 1923 følger en kritisk periode i forfatterskabet. I

*Sandemose med tvillingedøtrene Hedda og Eva, fotografert i Hareskovby af forfatteren Johs. V. Jensen.
Foto fra Niels Birger Wamberg: Sandemoses Ansigter.
Med tilladelse fra Det Schønbergske Forlag.*

1924 får Sandemose ganske vist hele tre bøger udgivet, men de fik ikke så gode anmeldelser, og Sandemose begynder at tvivle på sin fremtid som forfatter, og hans økonomiske situation bliver helt fortvivlet. En femmer fundet i rendestenen redder familiens julemiddag i 1924, skriver han til Jørgen Bukdahl. I ovennævnte tidskriftsartikel skildrer Sandemose, hvordan hans mor, der er på julebesøg i Hareskovby, for at skaffe mad fanger solsorte i en fælde, han har lavet og anbragt i et brombærkrat i haven, hvor solsortene spiste de frosne bær. Fra fælden gik en snor ind i huset gennem et nøglehul, og når en solsort gik i fælden, trak moderen i snoren. Sandemose er ikke noget sandhedsvidne, når han bruger selvbiografisk stof, men som digter må han have frihed til at blande virkelighed og fantasi. Beretningen om solsortene er måske sand.

I 1924 bliver Sandemose ansat som kustode på Glyptoteket. Og her går han i næsten 2 år i en uniform bestående af lang frakke med skøder og blanke messingknapper samt trekantet hat à la Napoleon. I en kronik i Politiken 18.6.61 *To år under Napoleons hatt* har Sandemose skildret tiden på Glyptoteket som en undergangstid. Han fik igen manuskripter retur fra forlagene og skrev mindre og mindre. Et par citater fra kroniken taler deres tydelige sprog: *En fikk ikke lov å lese eller foreta seg noen ting under vaktene, og det måtte vel være så, men en ble mer og mer sløv av uvirksomheten. Timene var lange. Hjernen oppførte seg som en klokke man har glemt å trekke. Hver dag på tvunget museumsbesøk i samme avdeling, og fortsette med det mange tusen dager. Det var et morderisk perspektiv.*

Jeg måtte verge meg. Jeg begynte å studere billedhoggerkunst. Før det blev åpnet for besøkende, arbeidet vi med forskjellig, og jeg kom ofte i biblioteket. Der tyv-lånte jeg bøker om skulptur og arkeologi, men de skulle være små, slik at de lett kunne forsvinne i en lomme når en hørte skritt. Skulptur hadde ikke tidligere interessert meg det minste. Idag kan jeg gå langt for å få se den. Jeg klarte, iallfall delvis, å bytte den påtvungne lediggang ut med et studium. Det skaffet meg forresten et absurd problem på halsen og jeg kan undre på det ennå: Hvilken betydning kan det ha hatt for mitt kjennskap til billedhoggerkunst og arkeologi at jeg i disse to årene bare leste det som stod i de aller minste folianter? Jeg undrer om noen annen under studiet av en vitenskap har måttet la arten av sine kunnskaper bestemme av bøkernes høyde og bredde. En gang glemte Sandemose at skifte hat, før han forlot Glyptoteket, og han skriver i kroniken: . . . da jeg var kommet så langt som til Vester Voldgate ble latteren omkring meg så påfallende at jeg måtte finne grunnen. Der var den forhutlede kommet vadende i utgatte sko, iført en pjusket grå dress jeg hadde overtatt fra et høyerestående medlem av samfunnet, og på toppen av dette hadde jeg en prunkende keiserhatt fra 1812. Herregud for et nådeløst grin. Og så er jo kjøbenhavnerne sånn beskafne at når det blir et lite oppløp, kommer resten av befolkningen rennende og spør hva som er inne i midten, og det får de ikke vite før en politimann maser seg inn til puddelens kjerne. Det skjedde også nu, og han var i minst fem minutter overbevist om at jeg var stukket av fra den urolige gang. Naturligvis må en oppsynsmann bære et tydelig tegn så folk kan se hvem de har for seg, men det kan aldri ha vært nødvendig å maskere ham som finansministeren i en røverstat.

Det er i denne nedgangsperiode som forfatter og digter, Sandemose begynner at skrive artikler til *Hareskov Grundejerblad*, og i sommeren 1925 bliver han bladets ansvarshavende redaktør. Han har selv oplyst, at han fik 17½ kr. for hvert nummer, han redigerede. Artiklerne er skrevet i nød og betryk for at skaffe penge til huse, men dels bærer de et umiskendeligt præg af Aksel Sandemoses kampglade og ironiske stil, dels giver de skarpe og spændende glimt af et tidsbillede af Hareskovby i 20erne.

Når Sandemose overhovedet klarede sig igennem i disse unge år, skyldes det ikke mindst hans kone, Dagmar Sandemoses indsats. Fru Nadine Bertelsen, Hareskovby, fortæller, at hendes forældre, grosserer Peder R. Smidt og fru Nadeshda Smidt, boede i nærheden af Sandemoses på Skandrupsallé, og at familierne lærte hinanden godt at kende. Fru Bertelsens mor passede tit Sandemoses børn, og da Sandemose med sin familie flyttede til Oslo i 1930, havde fru Bertelsen, der da lige var blevet færdig med sin skolegang, lyst til at se sig om; hun fulgte på Sandemoses kraftige opfordring med til Oslo og var en tid »au pair-pige« hos Sandemoses. Om Dagmar Sandemose fortæller fru Bertelsen, at hun var dygtig til at holde sammen på hjemmet, selv om der var smalhans. Hun beundrede sin mand og når det kneb med kon-tanter – og det gjorde det tit – var der næsten altid kød til Aksel, mens den øvrige husstand måtte nøjes med kartofler og sovs. Dagmar Sandemose og fru Bertelsen måtte altid være til stede, når Aksel kom hjem, selv om det var sent, og så kunne han i timevis fortælle om alt, hvad der optog ham. Lørdag-søndag var Aksel Sande-

mose næsten altid hjemme og tog sig meget af børnene. I bogen *Sandemoses ansigter* har Jacob Paludan skildret et besøg hos Sandemoses og skriver følgende om Dagmar Sandemose: *En landlig Pige præsenteredes som hans Kone, hun sagde ikke ret meget i Begyndelsen, senere virkede hun som et yndigt og hjertevarmt Menneske.* Den danske Sandemoseforsker Johannes Væth har i bogen *På sporet af Sandemose* fortalt, at Sandemose i sin første norske bog, *En sjømann går i land* har skrevet en tilegnelse til Dagmar Sandemose, men tilegnelsen blev efter Sigurd Hoels råd taget ud af bogen. Tilegnelsen omtales også i bogen *Sandemoses ansigter*, hvor Johannes Væth bl. a. skriver: *Heri tegnede han (Aksel Sandemose) et billede af de grundlæggende år i sin ungdom, der for ham havde taget sig ud »som en liten grå overskyet verden med nesten ingen synskrets«, beboet af oprørere som alle havde lidt nederlag, og som havde som livsopgave »å vokte på alle og hevne sine nederlag – på en grå og trøstesløs kampfront av avholdssak, baktalelse, sjelelig isolasjon . . .«. I denne verden havde hans kone »kastet lys inn over en tilværelse som hadde alle forutsetningrer for å bli grå. Jeg kan takke henne for frigjørelse og for at alt det som står bak »En sjømann går i land« er blitt historie.»*

I januar 1927 flyttede Sandemoses i nattens mulm og mørke fra Hareskovby til en lejlighed på Bispebjerg. Sandemose skyldte penge hos de handlende i Hareskovby og søgte skjul for sine kreditorer. Økonomien bliver dog ikke bedre og er helt håbløs, da Sandemose i maj 1930 rejser til Norge med sin familie. Men også her, hvor Sandemose får succes allerede med sine første norske bøger, må han fortsat leve med en bundløs gæld. På grund af store forskud fra forskellige forlag havde Sandemose skaffet sig en gæld han ikke kunne betale, han blev bagefter med husleje og blev sat på gaden med sin familie, han skyldte penge til handlende, håndværkere og venner. Blandt andet på grund af skattegæld kunne Sandemose i mange år ikke opnå norsk statsborgerskab, hvilket lå ham meget på sinde. I bogen *På sporet af Sandemose* oplyser Johannes Væth, at først i 1942 blev den danske statsborger Aksel Sandemose, bosat som flygtning i Sverige, meddelt statsborgerret af en norsk eksilregering i London.

Et lykkeligt tiår havde Sandemose efter befrielsen i 1945, da han var vendt hjem til Norge. Hans nye kone, Eva Borgen, havde en mødrene arv, så hun kunne købe et husmandssted, Kjørkelvik, i Syd Norge. Her voksede et nyt tvillingepar op, to drenge, men tiåret slutter i sorg; både den ene af sønnerne og Eva dør af kræft. Og selv i Kjørkelviktiden var Sandemose plaget af trusler om lukning af telefon og elektricitet og ubetalte håndværker- og købmandsregninger. I en ugebladsartikel *Lenket til skjebnen* skriver Sandemose i 1965 selv om sine økonomiske trængsler: *Jeg debuterte i 1923 og har ikke siden gjort annet enn å skrive. Det har vært megen motgang, men stort sett har jeg hatt en meget langsomt voksende medbør, og en stigende gjeld. Den er i dag uhyggelig stor og kan ikke bli avvirket i min levetid, og skattevesenet tar ikke hensyn til gjeld, eller til en utdannelsestid som strekker seg over temmelig nøyaktig 35 år. For egne midler har jeg i virkeligheten ikke kunnet forsørge min familie før 1958.*

Det blev professor Johan Vogt, en af Sandemoses norske venner, som efterhånden

fik rettet noget op på hans økonomi ved at kautionere for banklån, så Sandemoses forlagsgæld og løse gæld kunne blive indfriet. Ved Sandemoses død var der stadig en mindre bankgæld tilbage, som Vogt heftede for, men så blev der på et loft fundet nogle gamle eksemplarer af et tidsskrift, Sandemose havde udgivet. Gennem et antikvariat blev disse tidsskrifter solgt til høje priser og Sandemoses sidste gæld afviklet.

Sandemose var stridbar til det sidste. I sin bog om Sandemose skriver Johan Vogt, at Sandemose i maj 1965, da han blev halvvejs lammet og havde vanskeligt ved at tale, var blevet så alvorligt vred på sygehusoverlægen i Oslo, at han var blevet flyttet tilbage til sin lejlighed og nu ville indlægges på sygehus i København. Som en sidste tjeneste lykkedes det Vogt ved en telefonopringning til Mogens Fog at få aftalt, at Sandemose kunne flyttes til Rigshospitalet, hvor han døde 6. august 1965, 66 år gammel.

Værløse Sogneblad & Hareskov Grundejerblad. Upolitiske, uafhængige Blade, der støtter ethvert Forsøg paa Ophjælpning af Landsdelen. Organ for de i Fællesraadet repræsenterede Grundejer-, Vej- og Parcellforeninger. Ansvarshavende Redaktør: Aksel Sandemose, Hareskov

Nr. 17

15. November 1925

3. Aargang

Det var konditor Orla Nielsen, Skovbovænget, Hareskov, der fik ideen til Hareskov Grundejerblad. På et bestyrelsesmøde den 9. maj 1923 i Hareskov og Omegns ny Grundejerforening af 10.12.1920, hvor formanden, lærer A. Andersen, næstformanden, malermester A. Kullberg og sekretæren, kustode A. P. Svensson samt som indbudte Orla Nielsen og bogtrykker F. V. Jarmer var til stede, blev det aftalt, at bladet skulle udkomme en gang om måneden med Orla Nielsen som redaktør, at Orla Nielsen personlig skulle afholde alle udgifter, og at han ikke skulle have erstatning, hvis grundejerforeningen overtog bladet. Bladets formål var at varetage grundejernes interesser, og bladets motto var: Alt for Hareskov. I juni 1923 udkom bladets første nummer. Aksel Sandemose skriver sin første artikel i Hareskov Grundejerblad marts 1925, og i det følgende anføres uddrag af hans artikler med angivelse af bladets nr. og årgang. Enkelte artikler er skrevet i et tillæg til bladet, Værløse Sogneblad, og Sandemoses bog »Mænd fra Atlanten« (1924) går som føljeton i Hareskov Grundejerblad eller tillægget fra april 1925 til december 1926.

I det følgende bringes uddrag af nogle af Aksel Sandemoses artikler i Hareskov Grundejerblad og et enkelt fra Social-Demokraten

Nr. 3. Marts 1925.

Her staar noget af det De har tænkt paa.

Artiklen indeholder en opfordring til at støtte bladet og gøre det til talerør for egnen, og det oplyses at en kreds af interesserede nu har slået sig sammen som økonomiske garantanter for bladet, så redaktøren ikke skal bære risikoen alene. Sandemose skriver videre: Manglen af et Blad (eller Forening) hvorom alle kunde samle sig, og hvor enhver, uden Persons Anseelse kunde komme til Orde, har jo netop hørt til de forvirrede Forhold, hvorunder Villabyen lider. Nogen Plan i Bebyggelsen findes ikke, der findes kun Tilløb dertil paa en Stump af Poppelallè ud til den gamle Gaard, og i en lignende Længde af Skandrups Allè. Resten er Forvirring paa alle Kanter, og Resultatet deraf vil uvægerligt blive, at Byen pludselig stoppes i sin Vækst, til Ødelæggelse af de Næringsdrivende og enhver, der har sat en Krone i Jord. Al denne systematiske Planløshed kunde en vaagen Kritik raade Bod paa, naar den sættes ind i Tide, men Forudsætningen er dog, at der gives et Sted, hvor Meninger kommer til Orde. Ny Vej- og Byplan – de to Ting er uløseligt sammenknyttet. Det nytter ikke at lave en moderne Vej ud til et Hul, hvor ingen vil bo.

Skal andre Ting nævnes, hvor en samlet Kritik er berettiget, kan peges paa Stationsstien. Den blev i Vinter udbedret, men her og der staar Træerne ude paa Stien, øjensynlig for at man skal have Panden flækket.

Disse Ting – og enhver ved hvormeget der desuden er at rette – er som nævnt taget i Flæng. Det er dette Blads Opgave at pege paa de Ting, hvorom der Mand og Mand imellem tales, men som ikke kommer frem, uden netop gennem et Blad. Støt derfor Hareskov Grundejerblad paa enhver Maade, saa meget mere som det ikke er et Foretagende, der er sat i Gang for at give en Mand Levebrød, men udelukkende af ideelle Grunde.

Nr. 5. 15. maj 1925.

Myggeplagen

. det er en Kendsgerning, at de Myg, der opererer i Hareskov Villaby, er noget ganske for sig selv, de er graadige som tre-Ugers Ællinger og drikker Kristenblod med et Begær, der ikke giver eventyrlige Vampyrer og Hekse noget efter. Sommeren igennem gaar vi og ser ud som var vi halet baglæns gennem Helvede, men vi bider Smerten i os og snakker om, hvor dejligt der er herude, jovist! her er ikke Spor af dejligt, for her er Myg, her er Myg, siger jeg, hvis samlede Blodforbrug er nok til ti

Pund sorte Pølser om Dagen fra Maj til August. Moralen: Ned med Myggen!
De tegner til et frugtbart Aar! Ned med dem! 5 Liter Petroleum eller Raaolie i
hver Dam hver 14. Dag! Ingen Vand i Urtepotter, Spande, Skaale, Tagrender eller
noget Sted, hvor det ikke kan faa Afløb. Krigen kan føres med ringe Midler, hvorfor
da holde Fred med disse Skabninger, hvis Stik ikke saa sjældent volder svære Betæn-
delser og Død?

Nr. 6. 1. juni 1925.

Slangerupbanens Køreplan

Slangerupbanen kører nu paa sit 20nde Driftsaar, men endnu er Hverdagskørepla-
nen den samme som i Banens første Aar – snarere daarligere. Banens Ledelse
laver en Plan efter sit eget Hoved uden at iagttage de simpleste Hensyn til det Publi-
kum, som det selv har været med til at lokke ud og fæste Bo. At Folk under
disse Omstændigheder fortryder, de i det hele taget har slaet sig ned i disse Egne, er
ikke saa underligt. Det har saavist ikke skortet paa Henvendelser til Banens Ledelse
om at søge de paaklagede Forhold ændrede, hvad ogsaa man skulde synes maatte
ligge i Banens egen vitale Interesse, men alle Henvendelserne negligeres Aar efter
Aar. Hvad var naturligere end at denne Bane, som gennemskærer nogle af Nordsjæl-
lands allerskønneste Egne, hvorhen Københavnerne hellere end gerne søgte hen at
bo, hvad Bebyggelsen i Bagsværd og Hareskov bærer Vidne om, netop gjorde sig
Flid for at befordre Trafikken fremfor at hæmme den. Var ikke denne Bane – gaaen-
de ud fra Hovedstaden – ikke netop den, som burde være den første af alle til at ind-
føre Hyppigdrift med smaa lette Motortog, som Amagerbanen alt har haft i flere
Aar, og mange andre Privatbaner nu har til Billiggørelse og Fremme af Driften. Det
skal saamænd ikke undre os, saavidt vi kender Slangerupbanens Ledelse, om netop
denne Bane bliver den, der kommer sidst ind med Hyppigdrift. Om Banens Elektrifi-
cering har der været talt og skrevet meget, og meget Vand vil saavist løbe i Stran-
den, inden det kommer saavidt – og, naar det endelig sker, hvor stor Del af Egnen
kommer saa til at høste Gode af det?

Bad

Det skal ikke med disse Linier antydes, at Hareskovs Beboere er et yderst grumset
Folkefærd. Ganske vist paastod Direktør Norrby forleden om Ophavsmanden til
denne Opsats, at han kun tog Bad den første Maj i hvertandet Skudaar, men sligt
kan uden videre stemples som Bagtalelse. Nægtes kan det imidlertid ikke, at Ind-
landsbyen Hareskov i følelig Grad savner Adgang til Vand . . . Hvorfor oprettes der
ikke herude en Badeanstalt? Den skulde naturligvis ikke være af Omfang, som dem
vi besøger i Byen. 2 Rum eller 3 vilde være rigeligt, maaske kun et med Kar og 2 med
Bruse. Naar en saadan Anstalt drives i Forbindelse med en Forretning, i hvilken
Brændselet ikke vilde blive nogen ekstra Udgift, kunde den bære sig. Jeg har i Prov-
insen set den Slags i Forbindelse med Bagerier, Plovfabrikker og lignende Bedrifter,
og det syntes at være en rimelig Biindtægt for Ejerne, eftersom de fik Lov at bestaa.

Var det ikke en Idé for Bager Andersen? Han kunde sikkert blive en fornem Bade-

mester. Han har oven i Købet Kendskab til Faget, hans Klejner er dyppet upaaklageligt. -

Nr. 7. 15. juni 1925.

Myggeplagen

En indsender har i bladet udtrykt forargelse over Sandemoses sprogbrug i den før citerede artikel Myggeplagen, og i føljetonen Mænd fra Atlanten. Sandemose svarer bl. a.: Hvad angaar at blive trukket baglængs gennem Helvede, saa er det jo efter Indsenderens Opfattelse mig, der skal ud for den Operation, og naar jeg nu foretrækker det fremfor en forlængs Bevægelse, saa lad mig blive trukket i Fred.

Nr. 8. 1. juli 1925.

Brand

. . . Gammel Slendrian vedbliver at trives her paa Egnen, nedarvet fra den Tid, da her ingen Villaby var, og Forholdene i sin Helhed var vidt forskellige fra nu. I Forbigaaende kan hentydes til Sundhedskommissionen, der lige saa gerne kunde blive hjemme som at tage sin Spadseretur Byen rundt og konstatere talløse Uregelmæssigheder, der uden Paatale fortsættes, som om Sundhedskommissionen sad vel forvaret paa Maanen . . . De fleste vil vide, hvilket Postyr det har vakt, at den ny Brandfoged har den uhørte Dristighed at forlange Brandpolitiloven overholdt. At Grosserer Grønlund ifalder en klækkelig Bøde, hvis der efter en Brand konstateres, at han ikke har fremtvunget, at Loven var sket fyldest, hvad angaar det i Loven foreskrevne Materiel, det syntes at være Folk i Almindelighed en ligegyldig Sag. At de selv i samme Tilfælde risikerer en komplet ruinerende Nedsættelse af Assurancebeløbet, tænkes der sikkert heller ikke paa . . . Dog maa det siges, at Brandsynet i langt de fleste Tilfælde mødes med Forstaaelse og Velvilje. Men Manglerne har et stort Antal Steder været store, og det anbefales derfor at have dem afhjulpne, naar Eftersynet tilendebinges hen i Juli. De autoriserede Brandbøger skal jo nemlig forevises Politiet, som saa tager Anmærkningerne i dem op til Nærmere Overvejelse.

- - - -

Sogneraadet har vist Hareskov den Velvilje at bevilge 800 Kr. til Fornyelse af Sprøjtemateriel. Disse Penge er anvendt til Indkøb af Slinger, Økser, Lygter samt et mindre kemisk Slukningsapparat til Brug ved mindre Brande. Alt er nu i saa god Orden, at Byen under en eventuel Ildløs ikke staar saa ganske magtesløs.

Mænd fra Atlanten

Diskussionen om tonen i artiklen om myggeplagen og Mænd fra Atlanten fortsætter. Og Sandemose skriver: Det vilde blive et ret sindssvagt Foretagende, hvis en Forfatter skulde give sig til at føre Polemik med enhver, der fandt paa at kritisere ham. Skønt jeg staar blandt de yngre og foruden gennem mine fire Bøger, kun er kendt ved en Række Noveller og Artikler i »København«, »Berlingske Tidende« og »Politiken« foruden en Opsats nu og da i Tidsskrifter, har jeg dog set lidt af hvert, lige fra en Professors Plagiatbeskyldning, til en personlig Fjendes Oprodnig af mit

Privatliv . . . Men naar jeg i »Mænd fra Atlanten« er rykket ud med en Viden og meddelt samme med det sværeste Skyts, saa staar en skjult Hensigt bag. Jeg vil ikke tie om disse Ting. Jeg mindes i dette Øjeblik en Indskrift i Væggen paa Sømandshjemmet oppe i Aalborg: I Skøgens Hus er Vejen til Helvede. Det er ikke uden Aarsag, at dette findes paa Væggen i et kristeligt Herberg. Thi Indehaverne ved at ingen, ingen Advarsel paa et saadant Sted er nødvendigt som en mod Glædespigen . . . Men ligesom jeg tror, at et Spritforbud er absolut af det onde, fordi Ungdommen altid sværmer om den forbudne Frugt og har gjort det siden Evas Dage, saaledes tror jeg ogsaa, at den mest brutale Aabenhjertighed ofte er at foretrække fremfor Hemmelighedskræmmeri, der paa ubefæstede Sjæle virker dragende som Sukker paa Hvepse . . . Jeg er provokeret frem til disse Udtalelser, men fremsætter dem kun, fordi det er her paa dette Sted, jeg har Hus og Hjem. –

Nr. 9. 15. juli 1925.

Meddelelse

Sandmose er blevet ansvarshavende redaktør af bladet og dets nye bilag Værløse Sogneblad. Han var redaktør til 1. april 1926. Sandmose skriver: . . . Bladet vil blive redigeret ud fra den sunde Sans Grundsætninger og vil ikke indlade sig paa Kæleri til Nogen Side. Jeg haaber oprigtigt, at jeg paa denne Post bliver kraftigt beskudt fra saa mange Sider som muligt, og helst lidt mere. Saa længe Angribere holder sig til min Person, vil jeg opfatte Skuddene som Komplimenter og være glad. Men bliver der Stilhed om Bladet, vil jeg tage det som et Vidnesbyrd om manglende Evne og straks trække mig tilbage. Enhver kan faa Lov at sige sin Mening her i det Blad, jeg redigerer, og for at give min ærede Samtid Blod paa Tandem, erklærer jeg herved, at beskyldes jeg end for at være Indehaver af alle hidtil opfundene Laster, saa skal det faa Lov at passere. Vi arbejder ved dette Foretagende paa Byens Trivsel og har ikke Tid til at tage os af Smaatterier.

Nr. 10. 1. august 1925.

Renovation

. . . Der findes her paa Stedet adskillige, der ønsker Renovation. Herr Raaby, der er Ophavsmanden til nedenstaaende Idé, vil sikkert intet have imod, at vi fremdrager den, da den nok vil læses af en Del, som har tumlet med Problemet. R. foreslaar ganske simpelt, at en Række Borgere slaar sig sammen i en Forening, som saa akkorderer med en Vognmand. Forslaget bringes da hermed til alles Kundskab, og enhver, der ønsker at være med, kan melde sig til Herr Orla Nielsen, som saa skriver Navnene op og ved Lejlighed indkalder til et Møde mellem de Interesserede . . . Desværre har Herr Lærer Andersen jo ved en Lejlighed udtalt, at han ikke vil være Skraldevogndirektør; men en anden findes jo nok til det ærefulde Hverv. Frem med en rask Mand!

Nr. 11. 15. august 1925.

Svar paa Tiltale

Artiklen er et meget personligt opgør med konkurrenten Hareskov Avis. Sandemose skriver bl. a. : Jeg er kaldt Norrbys Redskab. Ja, jeg er det. Da dette Blad skulde over paa tildels nye Hænder, kom Norrby til mig og spurgte, om jeg vilde være med. Jeg sagde med Glæde Ja. For i den Tid, jeg har boet i Hareskov, har jeg set, at han var Igangsættereren af alt godt nyt i denne By, ja, saa vidt gik han, at han for en Tid tilbage maatte slaa haardt kontra, fordi han kom i økonomiske Vanskeligheder ved at have delt for store Summer ud til Samfundsformaal. Jeg havde endvidere set, at denne Mand aldrig skaanede sig, og at næppe Halvdelen af hans fænomenale Arbejde kom ham selv til Gode, og hvad der kom ham til Gode, uddelte han med rund Haand igen, uden at Pengene dog kludredes væk. Der var Orden i Sagerne! Denne Mand ønsker jeg at støtte paa Trods af alt smaaligt Ondsind og paa Trods af, at jeg ikke havde ham til Halvgud. For han havde sine store Fejl, som vi alle har dem, men lumpent er det, som han er behandlet, og gement er det, som han har faaet Utak til Løn. Der skal ikke her i Byen krybes paa Maven for nogen som helst, men naar vi har en Mand, der paa Trods af Utak, Haan og store Udgifter gør for Byen, hvad han kan, hvorfor da gøre Forsøget paa at tilsmudse ham? Det er Aben, der regerer nogles Blod! Hænges skal hver den, som er fræk nok til at give! Føj!

Den i artiklen omtalte Norrby (L. Bartholdy Norrby) stod for mange festlige arrangementer. Mogens Brandt, Hareskovby, fortæller, at han som dreng var med til en julefest for byens børn, som Norrby havde arrangeret, hvor Aksel Sandemose optrådte som julenisse og bl. a. havde til opgave at give børnene en ridetur. Ifølge Mogens Brandt var Sandemose meget sur ved den lejlighed, og det er vel forståeligt, at han hellere ville hjem og forsøge at skrive, end at løbe rundt i nissekostume med Mogens på ryggen.

Nr. 17. 15. november 1925.

Det er

saaledes, at Hareskov Villaby ikke officielt har noget Navn. Beboerne har sat sig ud derover, Telefonvæsenet og Slingerupbanen ligeledes. Byen kaldes i daglig Tale slet og ret Hareskov, Hareskovby, Hareskov Villaby eller Hareskov St. Men officielle Skrivelser bærer den gamle Udskrift: Lille Værløse Overdrev.

Dette sidste Navn var udmærket, saa længe Bebyggelsen kun var ringe, og det indeholder, som desværre sjælden Tilfældet er med Stednavne, en Beskrivelse af, hvad Stedet er. Man kunde fristes til at slaa et Slag for dette gamle Navns Bevarelse, men Tiden er løbet fra det, har af sig selv afskaffet det. At Navnet Hareskov nu maa bevares, vil der vistnok være rørende Enighed om, saa meget mere, som det vil blive aldeles umuligt at afskaffe det igen, efter at det er gaet over i almindeligt Sprogbrug.

... Betegnelsen Hareskov St. giver et kedeligt Indtryk af Stationsby, som ikke mange af os sætter Pris paa, da Byen jo ogsaa mindst af alt ligner de sædvanlige Bebyggelser af den Art. Tilbage bliver da kun Hareskovby og Hareskov Villaby, af

hvilke et burde fæstes som officielt. Var det ikke en Opgave for Fællesraadet at se lidt paa denne lille Sag?

Hundetegn

Sogneraadet har vedtaget, at Loven om Hundeskatt skal træde i Kraft i Værløse Sogn. Ja, hvorfor ikke. Vi har i Forvejen saa mange Skatter, at man er temmelig koldsindig ved Efterretningen om en ny. Det vilde gøre større Indtryk, om man hørte, at en var bleven afskaffet. - . . . I den Tid, jeg har boet i Hareskov, har det vist sig, at en Hund i mange Tilfælde var nødvendig eller dog nyttig. Jeg er ingen Ynder af Hunde, heller ikke af den Grovæder, jeg selv har købt. Men Erkendelsen af Hundens Nytte harmonerer yderst slet med Sogneraadets Formening om det ønskelige i at begrænse Antallet i dette Distrikt. Noget andet er, at enkelte forlyster sig med at holde 6-7 Hunde og tre Gange saa mange Katte, hvilken Bestand henter Føden i andres Køkkener. Men det Forhold kunde klares, hvis man gad, med et Jagtgevær.

Nr. 18. 1. december 1925.

Slangerupbanen

. . . Hvorom alting er: Banen er i den Grad kommet ud af Kontakt med sit Publikum, at den ikke mere kan raabes op. Man kan med lige saa stort Held blæse i et Drænrør for en indefrossen Elefant i Sibiriens Ødemarker som tiltale Slangerupbanen. Jeg for mit Vedkommende tager hermed Konsekvensen af Tingen og strækker Blyant. For min Skyld kan Selskabet nu gerne køre med trehjulede Vogne, stryge Opvarmningen, - ja, selv udføre en maanedlig Renselse uden at det skal aflokke mig en Stavelse. Ønsker nogen optaget Indlæg om Banen, kan de komme. Men jeg har privat i denne Sag mistet alt mit Vejr, skønt der var meget af det . . . Kør i Fred.

Nr. 1. 1. januar 1926.

Aarsskiftet

Vi har haft den Glæde, at Folk, der for 3/4 aar siden stod som vore mere eller mindre hemmelige Fjender, nu aabent har udtalt, at Hareskov Grundejerblad er den bedste Avis, der skrives i Slangerupbanens Opland. Vi haaber, at disse Ord er sande, og skal gøre vort til, at de vinder endnu større Gyldighed . . . Norrby holder sig til Annoncerne. Orla Nielsen har vægret sig ved yderligere at have Forbindelse med vort som bekendt yderst umoralske Blad, saa han laver heller ikke flere Ulykker. Som foreløbig Slutsten paa sin Virksomhed i Hareskov fik han ogsaa gennemtrumfet, at der i Værløse Sogn kom Skat paa Hunde, saa det var paa Tide, han blev stoppet. Gid alle Hunde i Værløse vil rive hans Bukseben itu. Som ærede Læsere vil se, giver vi Hr. Nielsen nogle smukke Mindeord med paa Vejen, skønt han frabad sig al Hyldest. Og gaar derefter over til Dagsordenens mere spøgefulde Side: Det vil være kendt, at dette Blad ved Foraarstid 1925 stod noget vaklende.

Gennem en længere Tid havde Orla Nielsen holdt Grundejerbladet i Live uden at

lægge an paa en forretningsmæssig Drift. Han ønskede bare at gøre Bladet til en fast Institution i Sognet, saa der var et sted, hvor Meninger frit kunde komme til Orde. Og han tænkte som saa, at naar først den Tid kom, da han hverken vilde eller kunde klare Tingene alene længere, saa havde andre nok i Mellemtiden faaet Øjnene op for Bladets Nødvendighed. Dette Syn paa Sagerne udtalte han ved Juletid sidste Aar, og det viste sig, at han, efter mange Ærgrelser og megen Miskendelse af det Arbejde, han havde lagt, skulde faa Ret: Da Orla Nielsen erklærede, at nu vilde han enten have Hjælp eller lade Bladet gaa ind, da var et Konsortium stabled paa Benene næsten øjeblikkeligt. Denne Kreds af Mænd garanterede Udsendelsen af et enkelt Nr., indtil en fast Arbejdsplan kunde blive lagt – og Resultatet blev det, som Læserne har været Vidne til siden. Om Bladets Formaal behøver vi næppe at skrive igen nu, det er fremgaaet med Tydelighed af dets Spalter. Et eventuelt Overskud skulde gaa til velgørende Formaal. Dette sidste giver en vis Forpligtelse til Offentlighed, og idet vi meddeler, at Bladets Underskud for 1925 er c. 1400 Kroner, føjer vi til, at alle Foreningsformænd og Folk i offentlige Stillinger efter Ønske kan faa Regnskabet til Eftersyn . . . Men – det var, da disse foreløbige Planer lagdes for Fremtiden, ikke Meningen, at en enkelt Mand vilde staa som Garant langt ud i Fremtiden, betale det aarlige Underskud og uddele Overskuddet. Og Følgen blev, at Norrby, efter et Blik paa den trist udseende Pengekasse, nægtede at garantere Bladets Eksistens længere end nu til Nytaar, da tilmed Redaktøren overraskede ham med ikke længere at ville arbejde gratis, hvad der naturligvis var et grimt Træk, men dog til at vente fra Folk af hans Slags. Summa summarum, Grundejerbladet var nærmere ved at dø, end man nogensinde havde turdet haabe, indtil Norrby klarlagde sin Stilling derhen, at han godt kunde tænke sig at overtage den daarlige Forretning, men saa agtede han heller ikke at aflægge Regnskab for hverken Per eller Povl. Til dette gik Orla Nielsen med. Han overdrog sit Blad til Norrby. Sandemose er ansat paa ubestemt Tid som Redaktør, og Ledelsen i saavel økonomisk som anden Henseende vil blive nøjagtig som hidtil. Saaledes har Orla Nielsen naaet det Maal, han stred for, skønt det lange Tider syntes ganske haabløst: At skabe et levedygtigt Blad i Værløse Kommune. Set paa denne Baggrund maa vi alligevel bede Hundene holde Tænderne fra hans Bukseben. Vi takker ham for godt og loyalt Samarbejde.

Nr. 2. 15. januar 1926.

Lidt om Stednavne

Da jeg i sin Tid havde faaet Bopæl i Hareskov, talte jeg med en københavnsk Redaktør, som, da han nedskrev min Adresse, spurgte, hvad Huset, hvori jeg boede, hed. Intet, svarede jeg, men skal De absolut have en Benævnelse, kan De jo skrive Rode-mester Bjerkes Hus. Han smilte lidt onskabsfuldt og svarede: Jeg ventede naturligvis, at naar Huset ligger i en Villaby, hed det »Lykkebo«, »Søro«, »Elmely«, »Aksels Hvile« eller andet i den Genre. Dette svar bragte mig dengang til at tænke paa de usigeligt banale Navne, som Udflyttere i Reglen hæfter paa deres Hjem, jeg nævner i Flæng Navne, hentet flere Steder fra, Idylla, Ishøj, Marienlyst, Familiens Glæde, Aablik o. s. v.

Som Topmaalet kan jeg nævne en Slagterbolig »Koens Løn« i Sønderjylland. – Man skulde jo ellers vente, at der i Værløse Sogn maatte være Stof nok til Navne . . . Netop som den ovenfor citerede Samtale fandt sted, var der her paa Stedet Bestræbelser i Gang for at faa Navnet Fægyden erstattet med en Rædsel som Vestre Boulevard, en Smagløshed, der dog ikke kom til at triumfere. Det kunde ogsaa være blevet et pragtfuldt Resultat, om Invasionen af umulige forudsætningsløse Navne var kommen til at gaa Haand i Haand med udryddelse af de gamle: Fægyden, Syvstjernen, Overdrevet (som desværre næppe vinder Kraft igen), Kulhus o. s. v. Lykkeligvis foregaar en modsat Bestræbelse, som maaske ogsaa støttes af rene Tilfældigheder. Der falder mig i Øjeblikket velvalgte Navne ind som f. Eks. Skrænten, Mosehuset, Grantofte, Ravnekrog, Stormlygaard, Kjeldgaarden. Det er naturligvis et Synspunkt, at hvad man end kalder det, man ejer, saa er det en aldeles privat Affære. Men det synes at være et endnu stærkere standpunkt, at et Stednavn kun i en bestemt Forstand er ens Ejendom; det er noget, man sætter i Cirkulation og paa-tvinger Omgivelserne. Og det skulde være rimeligt, om man ikke ønsker at fastslaa et Navn, der i værste Tilfælde kan blive en Evighedsattest for Giverens Ubegavethed.

Katteskat

Endnu har vi ej Skatter nok, nej langtfra saa det batter nok. - - - Hvis nogen har et Høsehus, hvori der ogsaa findes Mus,	maa han betale Museskat, og dersom han holder Musekat desuden gi' Musekatteskat – og druknes Katten i Kattegat gi' Kattegattekatteskat . . .
--	--

Ovenstaaende aandrige Strofer fra et eller andet gammelt Blad falder mig ind i denne Hundeskattetid . . . Idet jeg ganske (som et formentligt kløgtigt Væsen) ser bort fra de dyrevenlige Principper, der ifølge dristige Paastande skal staa bag Loven om Hundeskat, maa jeg udtale min Forundring over, at Hunde, der dog kun forstyrrer om Dagen, da de fleste Mennesker hvert Øjeblik er belavet paa Fortrædeligheder, skal sættes i Skat, mens ingen Skattelov, pyntet med moralske (aah, saa moralske!) Bihensigter, har vendt sig mod Kattene, der ødelægger Natteroen. Naar f. Eks. 12 store Hankatte foranstalter nervesønderrivende, elskovsgale Serenader paa mit Sovekammervindues Gesims, saa hele Familien indenfor farer skrigende op, saa har man bare at lægge sig roligt ned igen og høre Koncerten til Ende uden den Trøst, at Kattene har betalt for det. – . . . Aldrig er nogen Borgers Moral bleven af finere Kvalitet, fordi man satte ham i Ekstraskat.

Nr. 3. 1. februar 1926.

Anonyme Breve

Trangen til at udtale sig, men rende fra sine egne Ord ved at gøre det anonymt, sætter i denne Tid mange smukke Skud . . . For lad det være slaaet fast: Den Person, der skriver anonyme Breve, har sat sig udenfor enhver Bedømmelse. Han ikke alene

unddrager sig Bevisbyrden for det, han skriver, men han forsøger fra sit Skjul at gøre Attentat paa navngivne og værgeløse, der ikke er i Stand til at gøre Ansvar gældende mod ham. Den, der snakker anonymt, er en Pjalt. Det være sagt uden Afkortning eller Forbehold.

Sandemose omtaler et anonymt brev til redaktionen og skriver: Det . . . afviger fra den sædvanlige Slags ved at være skrevet af en øjensynlig intelligent Mand, der dog altsaa lider af beklagelig Fejghed. Han angriber paa en Maade, der ikke savner Voldsomhed, Sundhedskommissionen, Sogne- og Menighedsraadet, samt Redaktøren af dette Blad, der, for at give en Prøve paa Tonen, udmærker sig ved at være raa, brutal, farisæisk, hæslig i sine Metoder, Svindler, Dyr, hensynsløs, forargelig og Snigmorder. Det meddeles endvidere, at jeg er Nihilist, Urostifter og en Ferrisulv med et Barnehjerte, at jeg holder Grin med hele Byen, og at min Hensigt er engang at skandalisere Halvdelen af Sognets Beboere i en Roman. Det var ikke saa lidt.

Efter at have forladt Hareskovby skriver Sandemose følgende artikel i Social-Demokraten 1. maj 1927:

BY OG LAND MØDES OG BRYDES

»Hareskovby« – Lille Værløse Overdrev

Der er i Lille Værløse Overdrev opvokset en Flække: Hareskov Villaby. Skønt allerede ovre Fødselsveerne, saasom Spekulationsudstyknig etc., er den en Del amerikansk, har ved sig noget ufærdigt og ledesløst, mangler aldeles den Tradition, som skaber noget homogent. Kun ganske faa har boet der i en længere Aarrække. De Mennesker, som har haft Bopæl i Villabyen 7-8 Aar, er ret hurtigt talte, og jeg tvivler om, at der findes fem familier, som har boet der i tyve Aar. Egnen er først under Opdagelse, det svirrer i den med Projekter angaaende Kiosker, Veje, Byggeselskaber, Kirke og Sneplov, foruden de evige Brydninger i Spørgsmaalet om Forbindelsen med København. Det er i bedste Forstand en ung By, der er Opdrift i den. Man har set det Særsyn, at en Række Foreninger med forskellige Formaal har etableret »Borgfred« ved at slutte sig sammen i en Fællesrepræsentation med ret vid Myndighed; en ganske mærkelig Fremtoning, der har evnen til at distrahere Sogneraadet og andre Organer, som det er dens Pligt at slaas med, eftersom disse Organer bestandig lader sig vildlede af det Faktum, at Beboerne ret ofte ligger hinanden vildt i Haarene, og saa kan det kun forbløffe, naar »Raadet« triner frem og taler med Fuldmagt paa samtlige Stridendes Vegne. Denne Evne til i afgørende Øjeblikke og staa enige som en Mur er betegnende for de Folk, der bebygger et Sted som Værløse Overdrev: Stejle og haarde Naturer, hvem Storbyen ikke har kunnet optage i sig, og som alle i en eller anden Henseende er en Art Flygtninge: En By af Originaler. I Hareskov Villaby bor den mærkeligste Maler, som Danmark har fostret. Er hans Arbejder ikke Kunst, saa har hans Frembringelser i hvert Fald Evnen til at hidse En op til Beundring eller Forbitrelse, han er i Maleriet en Gravlund med Johannes V. Jensens visionære Stil, men dog formoder jeg næsten, at en Rudolph Tegnens Skæbne af baade ydre og indre Aarsager vil blive hans. – Kort fra ham bor en Nybygger af reneste Vand, en Mand, der er kommen med sin Familie og et Par bare Næver, men siden har kultiveret Jord og selv bygget Huse derpaa, en stejl og blodrig Fanatiker af Mor-

ten Luthers Støbning, en Mand, der tager sig de sværeste Opgaver paa og løser dem i et langt og luende Raserianfald. – Der er endvidere Direktøren, der i Byen er nøgtern Forretningsmand, men i Hareskov faar Afløb for sine mange Indfald af mindre forretningsmæssig Natur. Det var ham, der en skønne Dag berigede Villabyen med et Æsel, der Dagen lang stod paa en Bakketop og jamrede sig hjerteskrærende, indtil det byttedes bort med en Grammofon, der ikke duede, og en Hund, der voldsomt omkom formedelst sin Hang til Hønsemord. Dette inspirerede Manden til at lægge et stort Arbejde for Indførelsen af Hundeskat. I Tiden excellerer han i en Bladudgivers fornøjelige Fag og driller Slangrupbanen med at købe Kort til 2den Klasse, saa den maa indrangere en Vogn, der ellers kunne spares. – Det vil være Forfalskning pr. Fortielse, hvis jeg ikke i denne Forbindelse nævner hin Grossererfrue, hvis Mand er Brandfoged. Sidste Sommer ringede Telefonen en Dag, at det brændte der og der. Fruen var ene hjemme, men da hun udmærker sig ved Beslutsomhed, satte hun Sprøjten paa en Trillebør og foer afsted – til ublandet Moro for Byen. Det brændte nemlig ingen Steder. Hun har svoret paa, at Villabyen for Fremtiden kan brænde ned til Jorden, hvis den har Lyst. Hun skal ikke lægge sig imellem. En bestemt ung Mand paadrog sig hendes Mistanke, alt tydede paa, at Opringningen stammede fra ham. Hun hævnede sig paa ham netop saa grumt, at det var hendes sydlandske Blod værdigt. En Aften fløjtede hun ad ham neden for hans Vinduer, fik ham ned og bød ham indsmigrende med til Bad i Furesøen. Det dumme Mandfolk gik paa Hovedet i Fælden, han cyklede med. Men ved Furesøens Bred sad hendes Familie og kunne ikke begribe, hvor hun blev af.

I ret smaa Kaar bor nu i Hareskovby en Mand, hvis Millionforretning lagdes øde i Petrograd under den anden Revolution. Hans Skæbne som Emigrant er ikke mærkeligere end saa mange andre Flygtninges i disse Aar – og dog. Mandens Fader oparbejdede for mange Aar siden en Forretning i Rusland. Han kom med en lille Klat opsparede Skillinger fra Hjørring i Vendsyssel, hans Formue voksede, alt tegnede lyst for ham og de Generationer, der skulde følge ham. Over hele det gamle Rusland var hans Arbejde kendt. Forretningen syntes grundmuret, da Faderen trak sig tilbage og lod Sønnen, der i næsten samtlige europæiske Lande havde faaet sin Uddannelse, træde til. Men saa styrtede det sammen. Jagede som Dyr slap de ud af det forrykte Land, og den gamle Dansker døde faa Dage efter, at han naaede sine Fædres Land igen, hvor nu Sønnen ogsaa var. Sønnen, der »according to his birth of danish parents« havde dansk Indfødsret, men ikke forstod et Ord af Sproget og følte sig som Russer. Dansk har han og hans Hustru haft ondt ved at lære, men deres Børn taler atter den danske Tunge.

Jeg har i Flæng draget disse typer frem, fordi de giver et Indtryk af det holdningsløse over en ny By, den er fuld af Kometer og Stjernetaager, men har ingen Planeter, ingen Fiksstjerner. Og disse Mennesker af forskellige Oprindelse, Livssyn og Fremtoning bor alle paa et ganske lille Landomraade. Derved fremkommer det »amerikanske«, jeg før nævnte. Nogen Kultur, en Aand, der lader sig bestemme som noget ensartet, findes ikke. Byen er barbarisk, træder sine Barnesko. Den er urolig, uberegnelig, fuld af Enere, den lader sig ikke rive med, politiske Partier har ingen større Chancer i den. Det ligger nær at forsøge en Sammenligning med det gamle

Værløse. Ubetinget falder den ikke ud til Fordel for Hareskovby, der med et Bukdahl'sk Udtryk har mange Aar igen, før den gror sammen i Bunden. Værløseboeren lever i en bestemt Forestillingskreds, er i vis Forstand »ældre«, han har sine Centrér, Forsamlingshus og Kirke etc., han lever paa gammel Grund, mens man nede i Hareskov har hittet paa at oprette en ny Verden paa 6 Dage og derfor er spruttende fulde af Ideer, der aflokker den ærværdige Sogneraadsformand i Værløse mangan Spydighed, som Hareskoverne straalende naivt sluger som Komplimenter. Man kan ikke tage Verden for højtidelig, man er første Generation og optaget af, hvordan Verden skal laves. -

... Udflytterne opererer for Tiden som Hebræerne, der gik over Grænsen til det forjættede Land. De vil erobre, med List eller Vold vil de have Ammons Børn, Bønderne, kastet ud af Sogneraadet, ud af Byen, ud i Mørket, væk med dem. Men Ammons Børn viger kun Fod for Fod - dog: De viger. Men heller ikke i Skabelsen af det nye Land vil man komme til at kende det absolutte: Paa Trods af den Herre Zebaoths Bud, som Hebræerne bærer ubevidst i deres Hjerter, vil de skaane Landets Døtre og avle Børn med dem efter gamle og prøvede Formularer. Det gror i Op-landsbyen; hør, hvor det gror!

Denne skildring kunne tyde på, at Jante-loven ikke gjaldt for Hareskovby.

Kilder:

- Hareskov Grundejerblad med tillægget Værløse Sogneblad. 1925-1926.
Johansen, Frits og Johannes Væth: Aksel Sandemose og Skandinavien. En bibliografi. Vinten 1969.
Nordberg, Carl-Erik: Sandemose. En biografi. Schönberg 1967.
Sandemose, Aksel: Fortællinger fra Labrador. (Forord af Johannes Væth). Vinten 1972.
Sandemose, Aksel: Minner fra andre dager. Aschehoug 1975.
Sandemose, Aksel: Nybyggerne i Alberta. (Efterskrift af Ole Storm). Lademann 1975.
Vogt, Johan: Aksel Sandemose. Schönberg 1973.
Væth, Johannes: Aksel Sandemose og Jante. Vinten 1965.
Væth, Johannes: På sporet af Sandemose. Attika 1975.
Wamberg, Niels Birger (red.): Sandemoses ansigter. Schönberg 1969.

I året 1981 har foreningen haft følgende tilgang af nye medlemmer:

(Postadr.: B = 2750 Ballerup. V = 3500 Værløse).

Ahrensbach, Jens Erik, Rådyrvej 3, H-by, V.	Bengtson, Georg V., o.lærer, forf., Ibsvej 66, 2880 Bagsværd.
Albrektsen, Peter, lærer, Skovgårds Allé 245, V.	Bjerrum, Birthe, Storkekrogen 5A, Kr. V., V.
Andersen, Claus, ing., Fredensvej 3, H-by, V.	Boll, Mads Harring, landinsp., Lejrvej 4, Kr. V., V.
- , Gerda, Engstedet 3.2. nr. 62, V.	
- , Johanne, fru, Åparken 75, 2600 Glostrup.	Briand, Nina, fru, Hejrebakken 26, V.
Asbjerg, Hans Hugo, materialforv., Bundsvej 51, V.	Bugge, Anders, Sortemosevej 185, 2730 Herlev.
Artanovski, Birthe Jagd, Ll. Værløsevej 90, V.	Bundgaard, Karin, Skrâplanet 2, Jonstrup, B.
	Bæk, Kurt Henry, major, Skovgårds Allé 23, V.

- Cervin, Lily og Henry, Munkevej 22, V.
 Christensen, Mai, Rolighedsvej 47, H-by, V.
 - , Thomas, Ryetvej 87 st. th., V.
- Damsgaard-Sørensen, Inge, frk., Ballerupvej 37, V.
 Dann, Olaf, ass., Bondehavevej 10 F, 2880 Bagsværd.
 Daugaard, Ejvind, gartner, Toftebo 2, V.
- Frandsen, Dorte, lærer, Vinkelvej 16.2., 2800 Lyngby.
 Færkel, Hans Henrik, rektor, Tårnhøjgård 29, Kr. V., V.
- Groth, Kirsten, fru, Lerstedet 4, V.
 Gudme, Annette, adjunkt, frk., Ryetvej 47, V.
- Hald, Anna Bodil, cand. scient., Pilevænget 7, H-by, V.
 Halle, Alice, sygeplej., Tibberup Allé 13 A, H-by, V.
 Hansen, Ellen, fru, Hejrebakken 51, V.
 - , Gitte, Bringetoften 24, Jonstrup, B.
 - , Karl, Fr.dalsvej 17, 2830 Virum.
 - , Karl Bernhard, farvehandl., Helgolandsgade 8.B.I., 1653 Kbh. V.
- Hartmann, Erik, eksportchef, Kærmindevej 2, V.
 Hemmersam, Karl-Johann, adjunkt, Skov Allé, H-by, V.
 Henriksen, Berthe, Rønnekrogen 1, 2880 Bagsværd.
 - , Ingrid, Søborg Hovedgade 153 st. tv., 2860 Søborg.
 - , Iver Skov, Godtgemt 8, 2880 Bagsværd.
- Hjelm, Karl-Erik, ing., Nørreskovvang 68, V.
 Huhn, Jørgen, Tøger Larsens Allé 22, B.
- Ingeberg, Lise, fru, Mosestedet 59, V.
 Irming, Aud., Burmeistergade 17.3., 1429 Kbh. K.
- Jensen, Nina, Kr. Værløsevej 17 st. tv., V.
 Johannessen, Anne, Elsevej 24, V.
 Johansson, Irene, Kærmindevej 1, V.
 Jørgensen, Else E., Gammelgårdsvej 62 st. tv., 3520 Farum.
 - , Erl., varmemester, Grantoftevej 13 A, V.
 - , Finn, Ryetvej 39.2. mf., V.
 - , Lene Agerlin, Klosterbakken 10, V.
- Kiærbye, Gunnar, Baunestedet 107, V.
 Knudsen, Marianne, Baunehøj Park 18.1. tv., V.
 - , Thorleif, gross., Søndersø Park 21, V.
- Kurland, Peer, Børnehøjen 57, Himmelev, 4000 Roskilde.
- Larsen, Max, konservator, Munkevej 1, V.
- Madsen, Fredy, Kastrupvej 98 A, 1. th., 2300 Kbh. S.
 Munk, Anne E., ass., Præstevænget 8 D, Kr.V., V.
- Nielsen, Anne Lise og Jens Foss, Højeloft Vænge 162, V.
 - , Dora, Elmevej 10, V.
 - , Inge M. Kamp, Lindevej 9, H-by, V.
 - , Poul Werner, Elmekrogen 13, H-by, V.
 Nilsson, Marie, Skovgårds Allé 5 st. tv., V.
- Olsen, Asta, postass., Tornekrogen 8, V.
 - , Gunda Juel, Højbo Vænge 59, V.
 Oxgren, Knud E., rev., Inavej 45, V.
- Pedersen, Astrid og Poul, Vadbro 16, 2860 Søborg.
 - , Flemm. Kühn, sekr., Tornekrogen 67, V.
 - , J. T. E., kaptajn, Inavej 24, V.
 Philipsen, Jørgen, Fiskebækvej 50 C, V.
- Rasmussen, Ellen, Tøgersvej 3, V.
 - , Helga, Vognmandsmarken 22.3. th., 2100 Kbh. Ø.
 - , Jørn, ing., Udbakken 47, B.
 - , Marius Riis, ass., Tøgersvej 3, V.
- Runager, funkt., Birkedalsvej 1, V.
- Schwalm, Tove, fru, Mosestedet 63, V.
 Schütten, Paula, frk., Tibberup Allé 13 A, H-by, V.
 Schäffer, Christen, Rønnebærvej 136, 2840 Holte.
- Simonsen, Margrethe, Mølledal 12, Jonstrup, B.
 Sletten, Ole Chr., market.chef, Mosegård Park 122, V.
 Stefanski, P. R., blikkensl., Peberhaven 2, 2730 Herlev.
 Stenløse Bibliotek, 3660 Stenløse.
- Thommesen, Yrsa, fru, Højeloft Vænge 136, V.
- Vand, Marianne Damgaard, Grønbjergvej 24, 2760 Måløv.
- Wrangel, Anne-Mette, Askevej 9, V.
 - , Peter Flemm., mal., Skovgårds Allé 207, V.
- Østergaard, Otto, cand. merc., Mosestedet 17, V.

